भ॰गी॰ ॥ श्रीगणेशायनमः॥ ॐअस्यश्रीभगवद्गीतामालामंत्र
॥१॥ स्यश्रीभगवान्वेदव्यासऋषिः अनुष्टुप्छंदः श्रीकृष्णःपर
मात्मादेवता॥ अशोच्यानन्वशोचस्त्वंप्रज्ञावादांश्चभाष
से इतिबीजं॥ सर्वधर्मान्परित्यज्यमामेकंशरणंव्रजेति
शक्तिः॥ अहंत्वांसर्वपापेभ्योमोक्षयिष्यामिमाशुचः इति
कीलकं॥ श्रीकृष्णप्रीत्यर्थंगीतापाठेविनियोगः॥ नैनं

छिंदंतिशस्त्राणिनैनंदहतिपावकइत्यंगुष्ठाभ्यांनमः
॥ नचैनंक्लेदयंत्यापोनशोषयतिमारुतइतितर्जनी
भ्यांनमः॥ अच्छेद्योयमदाह्योयमक्लेद्योशोष्यएवचेति
मध्यमाभ्यांनमः॥ नित्यःसर्वगतःस्थाणुरचलोयंसना
तनइत्यनामिकाभ्यांनमः॥ पश्यमेपार्थरूपाणिशतशोथ
सहस्रशइतिकनिष्ठिकाभ्यांनमः॥ नानाविधा

भ.गी. ॥
॥२॥

निदिव्यानि नानावर्णाकृतीनि चेति करतलकरपृष्ठाभ्यां
नमः ॥ अथ हृदयादिन्यासः ॥ नैनं छिंदंति शस्त्राणि नैनं
दहति पावक इति हृदयाय नमः ॥ न चैनं क्लेदयंत्यापो
न शोषयति मारुत इति शिरसे स्वाहा ॥ अच्छेद्योयमदा
ह्योयमक्लेद्योशोष्य एव चेति शिखायै वषट् ॥ नित्यः स
र्वगतः स्थाणुरचलोयं सनातन इति कवचाय हुं ॥ ॥२॥

पश्य मे पार्थ रूपाणि शतशोथ सहस्रश इति नेत्रत्रयाय
वौषट् ॥ नानाविधानि दिव्यानि नानावर्णाकृतीनि चेति
अस्त्राय फट् ॥ अथ ध्यानं ॥ पार्थाय प्रतिबोधितां भगवता
नारायणेन स्वयं व्यासेन ग्रथितां पुराणमुनिना म
ध्ये महाभारतं ॥ अद्वैतामृतवर्षिणीं भगवतीमष्टाद
शाध्यायिनीमंब त्वामनुसंदधामि भगवद्गीते भवद्वेषि

भ.गी. || नि दिव्यानि नानावर्णाकृतीनि चेति करतलकरपृष्ठाभ्यां
|| २ || नमः || अथ हृदयादिन्यासः || नैनं छिंदंति शस्त्राणि नैनं
दहति पावक इति हृदयाय नमः || न चैनं क्लेदयंत्यापो
न शोषयति मारुत इति शिरसे स्वाहा || अच्छेद्योयमदा
ह्योयमक्लेद्योशोष्य एव चेति शिखायै वौषट् || नित्यः
सर्वगतः स्थाणुरचलोयं सनातन इति कवचाय हुं || || २

पश्य मे पार्थ रूपाणि शतशोथ सहस्रश इति नेत्रत्रयाय
वौषट् || नानाविधानि दिव्यानि नानावर्णाकृतीनि चेति
अस्त्राय फट् || अथ ध्यानं || पार्थाय प्रतिबोधितां भगवता
नारायणेन स्वयं व्यासेन ग्रथितां पुराणमुनिना म
ध्ये महाभारते || अद्वैतामृतवर्षिणीं भगवतीमष्टाद
शाध्यायिनीमंब त्वामनुसंदधामि भगवद्गीते भवद्वेषि

-गी॰
॥२॥

सीं॥१॥ नमस्कृते व्यास विशालबुद्धे फुल्लारविंदायतप
त्रनेत्र॥ येनत्वया भारततैलपूर्णाः प्रज्वालितज्ञानमयःप्र
दीपः॥२॥ प्रपन्नपारिजाताय तोत्रवेत्रैकपाणये॥ ज्ञान
मुद्राय कृष्णाय गीतामृतदुहे नमः॥३॥ सर्वोपनिषदो गा
वो दोग्धा गोपालनंदनः॥ पार्थो वत्सः सुधीर्भोक्ता दुग्धं गी
तामृतं महत्॥४॥ वसुदेवसुतं देवं कंसचाणूरमर्द ॥२॥

नं॥ देवकीपरमानंदं कृष्णं वंदे जगद्गुरुं॥५॥ भीष्म
द्रोणतटा जयद्रथजला गांधारनीलोत्पला शल्यग्रा
हवती कृपेण वहिनी कर्णेन वेलाकुला॥ अश्वत्था
मविकर्णघोरमकरा दुर्योधनावर्त्तिनी सोत्तीर्णा ख
लुपांडवाणावनदीकैवर्त्तकः केशवः॥६॥ पाराशर्य
वचः सरोजममलं गीतार्थगंधोत्कटं नानाख्यानक

गी॥
॥४॥

केशरंहरिकथासंबोधनाबोधितं॥ लोके सज्जनषट्पदै
रहरहः पेपीयमानं मुदा भूयाद्भारतपंकजं कलिम
लप्रध्वंसि नः श्रेयसे॥ ७॥ मूकं करोति वाचालं पंगुं ल
घयते गिरिं॥ यत्कृपा तमहं वंदे परमानंदमाधवं॥
८॥ यं ब्रह्मा वरुणेंद्ररुद्रमरुतः स्तुन्वंति दिव्यैः स्तवैर्वे
दैः सांगपदक्रमोपनिषदैर्गायंति यं सामगाः॥ ध्याना ॥४॥

वस्थिततद्गतेन मनसा पश्यंति यं योगिनो यस्यांतं न विदुः
सुरासुरगणा देवाय तस्मै नमः॥ ९॥ धृतराष्ट्र उवा॥
च॥ धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे समवेता युयुत्सवः॥ मामकाः
पांडवाश्चैव किमकुर्वत संजय॥ १॥ संजय उवाच॥ दृ
ष्ट्वा तु पांडवानीकं व्यूढं दुर्योधनस्तदा॥ आचार्यमुपसं
गम्य राजा वचनमब्रवीत्॥ २॥ पश्यैतां पांडुपुत्राणा

माचार्यमहतींचमूम् ॥ व्यूढांद्रुपदपुत्रेणतवशिष्ये
णाधीमता ॥ ३ ॥ अत्रशूरामहेष्वासाभीमार्जुनसमायु
धि ॥ युयुधानोविराटश्चद्रुपदश्चमहारथः ॥ ४ ॥ धृष्ट
केतुश्चेकितानःकाशिराजश्चवीर्यवान् ॥ पुरुजित्कुं
तिभोजश्चशैब्यश्चनरपुंगवः ॥ ५ ॥ युधामन्युश्चविक्रां
तउत्तमौजाश्चवीर्यवान् ॥ सौभद्रोद्रौपदेयाश्चसर्वए

वमहारथाः ॥ ६ ॥ अस्माकंतुविशिष्टायेतान्निबोध
द्विजोत्तम ॥ नायकाममसैन्यस्यसंज्ञार्थंतान्ब्रवीमिते
७ ॥ भवान्भीष्मश्चकर्णश्चकृपश्चसमितिंजयः ॥ अश्व
त्थामाविकर्णश्चसौमदत्तिस्तथैवच ॥ ८ ॥ अन्येचबह
वःशूरामदर्थेत्यक्तजीविताः ॥ नानाशस्त्रप्रहरणाःस
र्वेयुद्धविशारदाः ॥ ९ ॥ अपर्याप्तंतदस्माकंबलंभीष्मा

गी॥
॥६॥

भिरक्षितं॥ पर्याप्तंत्विदमेतेषांबलंभीमाभिरक्षितं॥
१०॥ अयनेषुच सर्वेषु यथाभागमवस्थिताः॥ भीष्म
मेवाभिरक्षंतु भवंतः सर्वएवहि॥११॥ तस्यसंजन
यन्हर्षंकुरुवृद्धः पितामहः॥ सिंहनादंविनद्योच्चैः शं
खंदध्मौप्रतापवान्॥१२॥ ततःशंखाश्चभेर्यश्च
पणवानकगोमुखाः॥ सहसैवाभ्यहन्यंत सशब्द

स्तुमुलोभवत्॥१३॥ ततःश्वेतैर्हयैर्युक्ते महतिस्यं
दनेस्थितौ॥ माधवःपांडवश्चैव दिव्यौशंखौप्रदध्मतुः
१४॥ पांचजन्यंहृषीकेशो देवदत्तंधनंजयः॥ पौंड्रंदध्मौ
महाशंखंभीमकर्मावृकोदरः॥१५॥ अनंतविजयंराजा
कुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः॥ नकुलःसहदेवश्च सुघोषमणि
पुष्पकौ॥१६॥ काश्यश्चपरमेष्वासः शिखंडीचमहारथः॥

॥भ.गी॥ धृष्टद्युम्नोविराटश्चसात्यकिश्चापराजितः॥१७॥द्रुपदोद्रौ
॥७॥ पदेयाश्चसर्वशःपृथिवीपते॥सौभद्रश्चमहाबाहुःशं
खान्दध्मुःपृथक्पृथक्॥१८॥सघोषोधार्त्तराष्ट्राणांहृद
यानिव्यदारयत्॥नभश्चपृथिवींचैवतुमुलोव्यनुना
दयन्॥१९॥अथव्यवस्थितान्दृष्ट्वाधार्त्तराष्ट्रान्कपिध्व
जः॥प्रवृत्तेशस्त्रसंपातेधनुरुद्यम्यपाण्डवः॥२०॥हृषी ॥७॥

केशंतदावाक्यमिदमाहमहीपते॥अर्जुनउवाच॥से
नयोरुभयोर्मध्येरथंस्थापयमेच्युत॥२१॥यावदेता
न्निरीक्षेहंयोद्धुकामानवस्थितान्॥कैर्मयासहयोद्ध
व्यमस्मिन्रणसमुद्यमे॥२२॥योत्स्यमानानवेक्षेहंयए
तेत्रसमागताः॥धार्त्तराष्ट्रस्यदुर्बुद्धेर्युद्धेप्रियचिकीर्ष
वः॥२३॥संजयउवाच॥एवमुक्तोहृषीकेशोगुडाकेश

भगी॥ ॥८॥

शेन भारत॥ सेनयोरुभयोर्मध्ये स्थापयित्वा रथोत्तमं॥
२४॥ भीष्मद्रोणप्रमुखतः सर्वेषां च महीक्षितां॥ उवाच
पार्थ पश्यैतान्समवेतान्कुरूनिति॥ २५॥ तत्रापश्य
त्स्थितान्पार्थः पितॄनथ पितामहान्॥ आचार्यान्मातु
लान्भ्रातॄन्पुत्रान्पौत्रान्सखींस्तथा॥ २६॥ श्वशुरान्सु
हृदश्चैव सेनयोरुभयोरपि॥ तान्समीक्ष्य स कौंतेयः ॥८॥

सर्वान्बंधूनवस्थितान्॥ २७॥ कृपया परयाविष्टो विषीद
न्निदमब्रवीत्॥ अर्जुन उवाच॥ दृष्ट्वेमं स्वजनं कृष्ण यु
युत्सुं समुपस्थितं॥ २८॥ सीदंति मम गात्राणि मुखं च
परिशुष्यति॥ वेपथुश्च शरीरे मे रोमहर्षश्च जायते॥
२९॥ गांडीवं स्रंसते हस्तात्त्वक्चैव परिदह्यते॥ न च श
क्नोम्यवस्थातुं भ्रमतीव च मे मनः॥ ३०॥ निमित्तानि च

भ.गी. ॥ पश्यामि विपरीतानि केशव ॥ न च श्रेयो नु पश्यामि हत्वास्व
॥ ९ ॥ जनमाहवे ॥ ३१ ॥ न कांक्षे विजयं कृष्ण न च राज्यं सुखा
नि च ॥ किं नो राज्येन गोविंद किं भोगैर्जीवितेन वा ॥ ३२ ॥
येषामर्थे कांक्षितं नो राज्यं भोगाः सुखानि च ॥ त इमे
वस्थिता युद्धे प्राणांस्त्यक्त्वा धनानि च ॥ ३३ ॥ आचार्याः
पितरः पुत्राः स्तथैव च पितामहाः ॥ मातुलाः श्वशुराः पौ ॥ ९ ॥

त्राः श्यालाः संबंधिनस्तथा ॥ ३४ ॥ एतान्न हंतुमिच्छामि
घ्नतोपि मधुसूदन ॥ अपि त्रैलोक्यराज्यस्य हेतोः किंनु
महीकृते ॥ ३५ ॥ निहत्य धार्त्तराष्ट्रान्नः का प्रीतिः स्याज्ज
नार्दन ॥ पापमेवाश्रयेदस्मान्हत्वैतानाततायिनः ॥ ३६ ॥
तस्मान्नार्हा वयं हंतुं धार्त्तराष्ट्रान्स्वबांधवान् ॥ स्वजनं
हि कथं हत्वा सुखिनः स्याम माधव ॥ ३७ ॥ यद्यप्येते न प

भ.गी॥ श्यंति लोभोपहतचेतसः॥ कुलक्षयकृतं दोषं मित्रद्रो
॥१०॥ हे च पातकं॥३८॥ कथं न ज्ञेयमस्माभिः पापादस्मान्नि
वर्तितुं॥ कुलक्षयकृतं दोषं प्रपश्यद्भिर्जनार्दन॥३९॥
कुलक्षये प्रणश्यंति कुलधर्माः सनातनाः॥ धर्मे नष्टे
कुलं कृत्स्नमधर्मोभिभवत्युत॥४०॥ अधर्माभिभवा
त्कृष्ण प्रदुष्यंति कुलस्त्रियः॥ स्त्रीषु दुष्टासु वार्ष्णेय ॥१०॥

जायते वर्णसंकरः॥४१॥ संकरो नरकायैव कुलघ्नानां
कुलस्य च॥ पतंति पितरो ह्येषां लुप्तपिंडोदकक्रियाः॥
४२॥ दोषैरेतैः कुलघ्नानां वर्णसंकरकारकैः॥ उत्साद्यं
ते जातिधर्माः कुलधर्माश्च शाश्वताः॥४३॥ उत्सन्नकु
लधर्माणां मनुष्याणां जनार्दन॥ नरके नियतं वासो भ
वतीत्यनुशुश्रुम॥४४॥ अहो बत महत्पापं कर्त्तुं व्यव

गी॥
११॥

सिता वयं॥ यद्राज्यसुखलोभेन हंतुं स्वजनमुद्यताः॥
४५॥ यदि मामप्रतीकारमशस्त्रं शस्त्रपाणयः॥ धार्तरा
ष्ट्रा रणे हन्युस्तन्मे क्षेमतरं भवेत्॥ ४६॥ संजय उवा
च॥ एवमुक्त्वार्जुनः संख्ये रथोपस्थ उपाविशत्॥ विसृ
ज्य सशरं चापं शोकसंविग्नमानसः॥ ४७॥ इति श्रीभ
गवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृ ॥११॥

ष्णार्जुनसंवादे अर्जुनविषादयोगो नाम प्रथमोध्यायः॥
१॥ संजय उवाच॥ तं तथा कृपयाविष्टमश्रुपूर्णाकुलेक्ष
णं॥ विषीदंतमिदं वाक्यमुवाच मधुसूदनः॥ १॥ श्री
भगवानुवाच॥ कुतस्त्वा कश्मलमिदं विषमे समु
पस्थितं॥ अनार्यजुष्टमस्वर्ग्यमकीर्तिकरमर्जुन॥ २
क्लैब्यं मा स्म गमः पार्थ नैतत्त्वय्युपपद्यते॥ क्षुद्रं हृदय

दौर्वल्यं त्यक्त्वोत्तिष्ट परंतप ॥ ३ ॥ अर्जुन उवाच ॥ कथं भी
ष्ममहं संख्ये द्रोणं च मधुसूदन ॥ इषुभिः प्रतियोत्स्या
मि पूजार्हावरिसूदन ॥ ४ ॥ गुरूनहत्वा हि महानुभा
वान् श्रेयो भोक्तुं भैक्ष्यमपीह लोके ॥ हत्वार्थकामांस्तु गुरू
निहैव भुंजीय भोगान् रुधिरप्रदिग्धान् ॥ ५ ॥ न चैतद्वि
द्मः कतरन्नो गरीयो यद्वा जयेम यदि वा नो जयेयुः ॥ या ॥१२॥

नेव हत्वा न जिजीविषामस्ते वस्थिताः प्रमुखे धार्तराष्ट्रा
ः ॥ ६ ॥ कार्पण्यदोषोपहतस्वभावः पृच्छामि त्वां धर्मसंमूढचे
ताः ॥ यच्छ्रेयः स्यान्निश्चितं ब्रूहि तन्मे शिष्यस्तेहं शाधि
मां त्वां प्रपन्नं ॥ ७ ॥ न हि प्रपश्यामि ममापनुद्याद्यच्छोक
मुच्छोषणमिंद्रियाणां ॥ अवाप्य भूमावसपत्नमृद्धं रा
ज्यं सुराणामपि चाधिपत्यं ॥ ८ ॥ संजय उवाच ॥ एव

मुक्त्वा हृषीकेशं गुडाकेशः परंतप॥ न योत्स्य इति गो
विंदमुक्त्वा तूष्णीं बभूव ह॥ ९॥ तमुवाच हृषीकेशः
प्रहसन्निव भारत॥ सेनयोरुभयोर्मध्ये विषीदंत
मिदं वचः॥ १०॥ श्रीभगवानुवाच॥ अशोच्यानन्वशो
चस्त्वं प्रज्ञावादांश्च भाषसे॥ गतासूनगतासूं
श्च नानुशोचंति पंडिताः॥ ११॥ न त्वेवाहं जातु ना

सं न त्वं नेमे जनाधिपाः॥ न चैव न भविष्यामः सर्वे वयमतः प
रं॥ १२॥ देहिनोस्मिन्यथा देहे कौमारं यौवनं जरा॥ तथा देहां
तरप्राप्तिर्धीरस्तत्र न मुह्यति॥ १३॥ मात्रास्पर्शास्तु कौंतेय
शीतोष्णसुखदुःखदाः॥ आगमापायिनोनित्यास्तांस्तिति
क्षस्व भारत॥ १४॥ यं हि न व्यथयंत्येते पुरुषं पुरुषर्षभ॥
समदुःखसुखं धीरं सोमृतत्वाय कल्पते॥ १५॥ नासतो वि

गी॥ द्यते भावो नाभावो विद्यते सतः॥ उभयोरपि दृष्टोंतस्त्वनयोस्त
॥१५॥ त्त्वदर्शिभिः॥१६॥ अविनाशि तु तद्विद्धि येन सर्वमिदं ततं
॥ विनाशमव्ययस्यास्य न कश्चित्कर्तुमर्हति॥१७॥ अंतव
ंत इमे देहा नित्यस्योक्ताः शरीरिणः॥ अनाशिनोऽप्रमेय
स्य तस्माद्युध्यस्व भारत॥१८॥ य एनं वेत्ति हंतारं यश्चैनं म
न्यते हतं॥ उभौ तौ न विजानीतो नायं हंति न हन्यते॥१९॥ ॥१५॥

न जायते म्रियते वा कदाचिन्नायं भूत्वा भविता वा न भूयः॥
अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो न हन्यते हन्यमाने शरीरे॥२०
वेदाविनाशिनं नित्यं य एनमजमव्ययम्॥ कथं स पुरुषः पा
र्थ कं घातयति हंति कम्॥२१॥ वासांसि जीर्णानि यथा विहा
य नवानि गृह्णाति नरोऽपराणि॥ तथा शरीराणि विहाय जी
र्णान्यन्यानि संयाति नवानि देही॥२२॥ नैनं छिंदंति शस्त्राणि

गी || द्यते भावो नाभावो विद्यते सतः || उभयोरपि दृष्टोंतस्त्वनयोस्त
||१५|| त्वदर्शिभिः ||१६|| अविनाशि तु तद्विद्धि येन सर्वमिदं ततं
|| विनाशमव्ययस्यास्य न कश्चित्कर्तुमर्हति ||१७|| अंतव
ंत इमे देहा नित्यस्योक्ताः शरीरिणः || अनाशिनोप्रमेय
स्य तस्माद्युध्यस्व भारत ||१८|| य एनं वेत्ति हंतारं यश्चैनं म
न्यते हतं || उभौ तौ न विजानीतो नायं हंति न हन्यते ||१९|| ||१५||

न जायते म्रियते वा कदाचिन्नायं भूत्वा भविता वा न भूयः ||
अजो नित्यः शाश्वतोयं पुराणो न हन्यते हन्यमाने शरीरे ||२०
वेदाविनाशिनं नित्यं य एनमजमव्ययं || कथं स पुरुषः पा
र्थ कं घातयति हंति कं ||२१|| वासांसि जीर्णानि यथा विहा
य नवानि गृह्णाति नरोपराणि || तथा शरीराणि विहाय जी
र्णान्यन्यानि संयाति नवानि देही ||२२|| नैनं छिंदंति शस्त्राणि

णि नैनं दहति पावकः॥ न चैनं क्लेदयंत्यापो न शोषयति मारु
तः॥२३॥ अच्छेद्योयमदाह्योयमक्लेद्योशोष्य एव च॥ नित्यः स
र्वगतः स्थाणुरचलोयं सनातनः॥२४॥ अव्यक्तोयमचिंत्योय
मविकार्योयमुच्यते॥ तस्मादेवं विदित्वैनं नानुशोचितुम
र्हसि॥२५॥ अथ चैनं नित्यजातं नित्यं वा मन्यसे मृतं॥ तथा
पि त्वं महाबाहो नैनं शोचितुमर्हसि॥२६॥ जातस्य हि ध्रुवो

मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च॥ तस्मादपरिहार्येर्थे न त्वं शोचितु
मर्हसि॥२७॥ अव्यक्तादीनि भूतानि व्यक्तमध्यानि भारत॥
अव्यक्तनिधनान्येव तत्र का परिदेवना॥२८॥ आश्चर्यवत्प
श्यति कश्चिदेनमाश्चर्यवद्वदति तथैव चान्यः॥ आश्चर्यवच्च
चैनमन्यः शृणोति श्रुत्वाप्येनं वेद न चैव कश्चित्॥२९॥ देही
नित्यमवध्योयं देहे सर्वस्य भारत॥ तस्मात्सर्वाणि भूता

भगी॥
॥१८॥

निनत्वंशोचितुमर्हसि॥३०॥ स्वधर्ममपिचावेक्ष्यनविकंपि
तुमर्हसि॥ धर्माद्धियुद्धाछ्रेयोन्यत्क्षत्रियस्यनविद्यते॥३१॥
यदृछयाचोपपन्नंस्वर्गद्वारमपावृतं॥ सुखिनःक्षत्रियाःपा
र्थलभंतेयुद्धमीदृशम्॥३२॥ अथचेत्वमिमंधर्म्यंसंग्रामं
नकरिष्यसि॥ ततःस्वधर्मंकीर्त्तिंचहित्वापापमवाप्स्यसि॥३३
अकीर्त्तिंचापिभूतानिकथयिष्यंतितेव्ययम्॥ संभावित ॥१८॥

स्यचाकीर्त्तिर्मरणादतिरिच्यते॥३४॥ भयाद्रणादुपरतंम
स्यंतेत्वांमहारथाः॥ येषांचत्वंबहुमतोभूत्वायास्यसिलाघ
वं॥३५॥ अवाच्यवादांश्चबहून्वदिष्यंतितवाहिताः॥ निंद
तस्तवसामर्थ्यंततोदुःखतरंनुकिम्॥३६॥ हतोवाप्राप्स्य
सिस्वर्गंजित्वावाभोक्ष्यसेमहीम्॥ तस्मादुत्तिष्ठकौंतेययुद्धा
यकृतनिश्चयः॥३७॥ सुखदुःखेसमेकृत्वालाभालाभौ

भ.गी. नि न त्वं शोचितुमर्हसि ॥ ३० ॥ स्वधर्ममपि चावेक्ष्य न विकंपि
१९ तुमर्हसि ॥ धर्माद्धि युद्धाच्छ्रेयोन्यत्क्षत्रियस्य न विद्यते ॥ ३१ ॥
यदृच्छया चोपपन्नं स्वर्गद्वारमपावृतं ॥ सुखिनः क्षत्रियाः पा
र्थ लभंते युद्धमीदृशम् ॥ ३२ ॥ अथ चेत्त्वमिमं धर्म्यं संग्रामं
न करिष्यसि ॥ ततः स्वधर्मं कीर्त्तिं च हित्वा पापमवाप्स्यसि ॥ ३३
अकीर्त्तिं चापि भूतानि कथयिष्यंति तेव्ययम् ॥ संभावित १९

स्य चाकीर्त्तिर्मरणादतिरिच्यते ॥ ३४ ॥ भयाद्रणादुपरतं मं
स्यंते त्वां महारथाः ॥ येषां च त्वं बहुमतो भूत्वा यास्यसि लाघ
वं ॥ ३५ ॥ अवाच्यवादांश्च बहून्वदिष्यंति तवाहिताः ॥ निंद
तस्तव सामर्थ्यं ततो दुःखतरं नु किम् ॥ ३६ ॥ हतो वा प्राप्स्य
सि स्वर्गं जित्वा वा भोक्ष्यसे महीम् ॥ तस्मादुत्तिष्ठ कौंतेय युद्धा
य कृतनिश्चयः ॥ ३७ ॥ सुखदुःखे समे कृत्वा लाभालाभौ

जयाजयौ॥ ततो युद्धाय युज्यस्व नैवं पापमवाप्स्यसि॥३८॥ ए
षा तेभिहिता सांख्ये बुद्धिर्योगे त्विमां शृणु॥ बुद्ध्या युक्तो य
या पार्थ कर्मबंधं प्रहास्यसि॥३९॥ नेहाभिक्रमनाशोस्ति
प्रत्यवायो न विद्यते॥ स्वल्पमप्यस्य धर्मस्य त्रायते महतो
भयात्॥४०॥ व्यवसायात्मिका बुद्धिरेकेह कुरुनंदन॥ बहु
शाखा ह्यनंताश्च बुद्धयोव्यवसायिनाम्॥४१॥ यामिमां पु॰

ष्पितां वाचं प्रवदंत्यविपश्चितः॥ वेदवादरताः पार्थ नान्यद
स्तीति वादिनः॥४२॥ कामात्मानः स्वर्गपरा जन्मकर्मफलप्र
दाम्॥ क्रियाविशेषबहुलां भोगैश्वर्यगतिं प्रति॥४३॥ भो
गैश्वर्यप्रसक्तानां तयापहृतचेतसाम्॥ व्यवसायात्मिका
बुद्धिः समाधौ न विधीयते॥४४॥ त्रैगुण्यविषया वेदा नि॰
स्त्रैगुण्यो भवार्जुन॥ निर्द्वंद्वो नित्यसत्वस्थो निर्योगक्षेम

॥भ०गी०॥
॥१९॥

आत्मवान् ॥४५॥ यावानर्थ उदपाने सर्वतः संप्लुतोदके ॥ ता
वान्सर्वेषु वेदेषु ब्राह्मणस्य विजानतः ॥४६॥ कर्मण्येवाधि
कारस्ते मा फलेषु कदाचन ॥ मा कर्मफलहेतुर्भूर्मा ते संगो
स्त्वकर्मणि ॥४७॥ योगस्थः कुरु कर्माणि संगं त्यक्त्वा धनं
जय ॥ सिद्ध्यसिद्ध्योः समो भूत्वा समत्वं योग उच्यते ॥४८॥ दू
रेण ह्यवरं कर्म बुद्धियोगाद्धनंजय ॥ बुद्धौ शरणमन्विच्छ ॥१९॥

कृपणाः फलहेतवः ॥४९॥ बुद्धियुक्तो जहातीह उभे सुकृ
तदुःकृते ॥ तस्माद्योगाय युज्यस्व योगः कर्मसु कौशलम् ॥५०॥
कर्मजं बुद्धियुक्ता हि फलं त्यक्त्वा मनीषिणः ॥ जन्मबंधविनि
र्मुक्ताः पदं गच्छंत्यनामयम् ॥५१॥ यदा ते मोहकलिलं बुद्धि
र्व्यतितरिष्यति ॥ तदा गंतासि निर्वेदं श्रोतव्यस्य श्रुतस्य
च ॥५२॥ श्रुतिविप्रतिपन्ना ते यदा स्थास्यति निश्चला ॥ स

॥भ.गी.॥ माधावचला बुद्धिस्तदा योगमवाप्स्यसि॥ ५३॥ अर्जुन उवाच
॥१९॥ ॥ स्थितप्रज्ञस्य का भाषा समाधिस्थस्य केशव॥ स्थितधीः किं
प्रभाषेत किमासीत व्रजेत किम्॥ ५४॥ श्रीभगवानुवाच॥
॥ प्रजहाति यदा कामान्सर्वान्पार्थ मनोगतान्॥ आत्मन्येवा
त्मनातुष्टः स्थितप्रज्ञस्तदोच्यते॥ ५५॥ दुःखेष्वनुद्विग्नम
नाः सुखेषु विगतस्पृहः॥ वीतरागभयक्रोधः स्थितधीर्मु ॥१९॥

निरुच्यते॥ ५६॥ यः सर्वत्रानभिस्नेहस्तत्तत्प्राप्य शुभाशुभं
॥ नाभिनंदति न द्वेष्टि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता॥ ५७॥ यदा सं
हरते चायं कूर्मोंगानीव सर्वशः॥ इंद्रियाणींद्रियार्थेभ्यस्त
स्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता॥ ५८॥ विषया विनिवर्त्तंते निराहार
स्य देहिनः॥ रसवर्जं रसोप्यस्य परं दृष्ट्वा निवर्त्तते॥ ५९
यततो ह्यपि कौंतेय पुरुषस्य विपश्चितः॥ इंद्रियाणि प्रम

भ.गी ॥ प्रमाथीनि हरंति प्रसभं मनः॥६०॥ तानि सर्वाणि संयम्य युक्त
॥२०॥ आसीत मत्परः॥ वशे हि यस्येंद्रियाणि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता॥
६१॥ ध्यायतो विषयान्पुंसः संगस्तेषूपजायते॥ संगात्संजाय
ते कामः कामात्क्रोधोभिजायते॥६२॥ क्रोधाद्भवति संमोहः
संमोहात्स्मृतिविभ्रमः॥ स्मृतिभ्रंशाद्बुद्धिनाशो बुद्धिनाशा
त्प्रणश्यति॥६३॥ रागद्वेषवियुक्तैस्तु विषयानिंद्रियैश्चरन् ॥२०॥

॥आत्मवश्यैर्विधेयात्मा प्रसादमधिगच्छति॥६४॥ प्रसादे सर्व
दुःखानां हानिरस्योपजायते॥ प्रसन्नचेतसो ह्याशु बुद्धिः पर्यव
तिष्ठते॥६५॥ नास्ति बुद्धिरयुक्तस्य न चायुक्तस्य भावना॥ न चा
भावयतः शांतिरशांतस्य कुतः सुखं॥६६॥ इंद्रियाणां हि च
रतां यन्मनोनुविधीयते॥ तदस्य हरति प्रज्ञां वायुर्नावमिवां
भसि॥६७॥ तस्माद्यस्य महाबाहो निगृहीतानि सर्वशः॥ इं

भ.गी. ॥
॥ २१ ॥ द्रियाणींद्रियार्थेभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ ६८ ॥ या निशा स
र्वभूतानां तस्यां जागर्ति संयमी ॥ यस्यां जाग्रति भूतानि सा
निशा पश्यतो मुनेः ॥ ६९ ॥ आपूर्यमाणमचलप्रतिष्ठं समुद्र
मापः प्रविशंति यद्वत् ॥ तद्वत्कामा यं प्रविशंति सर्वे स शां
तिमाप्नोति न कामकामी ॥ ७० ॥ विहाय कामान्यः सर्वान्पु
मांश्चरति निस्पृहः ॥ निर्ममो निरहंकारः स शांतिमधिग ॥ २१ ॥

च्छति ॥ ७१ ॥ एषा ब्राह्मी स्थिति पार्थ नैनां प्राप्य विमुह्यति ॥ स्थि
त्वास्यामंतकालेपि ब्रह्मनिर्वाणमृच्छति ॥ ७२ ॥ इति श्रीभग
वद्गी॰ सांख्ययोगो नाम द्वितीयोध्यायः ॥ २ ॥ अर्जुन उवाच ॥
ज्यायसी चेत्कर्मणास्ते मता बुद्धिर्जनार्दन ॥ तत्किं कर्मणि घो
रे मां नियोजयसि केशव ॥ १ ॥ व्यामिश्रेणेव वाक्येन बुद्धिं मो
हयसीव मे ॥ तदेकं वद निश्चित्य येन श्रेयोहमाप्नुयां ॥ २

गी॥ द्रियाणींद्रियार्थेभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता॥६८॥ या निशा स
॥२१॥ र्वभूतानां तस्यां जाग्रति संयमी॥ यस्यां जाग्रति भूतानि सा
निशा पश्यतो मुने॥६९॥ आपूर्यमाणमचलप्रतिष्ठं समुद्र
मापः प्रविशंति यद्वत्॥ तद्वत्कामा यं प्रविशंति सर्वे स शां
तिमाप्नोति न कामकामी॥७०॥ विहाय कामान्यः सर्वान्पु
मांश्चरति निस्पृहः॥ निर्ममो निरहंकारः स शांतिमधिगच् ॥२१॥

छति॥७१॥ एषा ब्राह्मी स्थिति पार्थ नैनां प्राप्य विमुह्यति॥ स्थि
त्वास्यामंतकालेपि ब्रह्मनिर्वाणमृच्छति॥७२॥ इति श्रीभग
वद्गी॰ सांख्ययोगो नाम द्वितीयोध्यायः॥२॥ अर्जुन उवाच॥
ज्यायसी चेत्कर्मणस्ते मता बुद्धिर्जनार्दन॥ तत्किं कर्मणि घो
रे मां नियोजयसि केशव॥१॥ व्यामिश्रेणेव वाक्येन बुद्धिं मो
हयसीव मे॥ तदेकं वद निश्चित्य येन श्रेयोहमाप्नुयां॥२

॥भ.गी॥
॥२२॥

श्रीभगवानुवाच॥ लोकेस्मिन्द्विविधानिष्ठापुराप्रोक्तामया॥
नघ॥ ज्ञानयोगेनसांख्यानांकर्मयोगेनयोगिनां॥३॥ नकर्मणा
मनारंभान्नैष्कर्म्यंपुरुषोश्नुते॥ नचसंन्यसनादेवसिद्धिंस
मधिगच्छति॥४॥ नहिकश्चित्क्षणमपिजातुतिष्ठत्यक
र्मकृत॥ कार्यतेह्यवशःकर्मसर्वःप्रकृतिजैर्गुणैः॥५॥ क
र्मेंद्रियाणिसंयम्ययआस्तेमनसास्मरन्॥ इंद्रियार्थान्वि ॥२२॥

मूढात्मा॥ मिथ्याचारःसउच्यते॥६॥ यस्त्विंद्रियाणिमनसा॥
नियम्यारभतेर्जुन॥ कर्मेंद्रियैःकर्मयोगमसक्तःसविशिष्यते
॥७॥ नियतंकुरुकर्मत्वंकर्मज्यायोह्यकर्मणः॥ शरीरयात्रापि॥
चतेनप्रसिद्ध्येदकर्मणः॥८॥ यज्ञार्थात्कर्मणोन्यत्रलोकोयंक
र्मबंधनः॥ तदर्थंकर्मकौंतेयमुक्तसंगःसमाचर॥९॥ सहय
ज्ञाःप्रजाःसृष्ट्वापुरोवाचप्रजापतिः॥ अनेनप्रसविष्यध्वमेषवः॥

भ.गी ॥ वोस्त्विष्टकामधुक् ॥१०॥ देवान्भावयतानेन ते देवा भावयन्तु
॥२३॥ वः ॥ परस्परं भावयन्तः श्रेयः परमवाप्स्यथ ॥११॥ इष्टान्भोगान्
हि वो देवा दास्यन्ते यज्ञभाविताः ॥ तैर्दत्तानप्रदायैभ्यो यो भुङ्क्ते
स्तेन एव सः ॥१२॥ यज्ञशिष्टाशिनः सन्तो मुच्यन्ते सर्वकिल्बि
षैः ॥ भुञ्जते ते त्वघं पापा ये पचन्त्यात्मकारणात् ॥१३॥ अन्ना
द्भवन्ति भूतानि पर्जन्यादन्नसम्भवः ॥ यज्ञाद्भवति पर्जन्यो यज्ञः ॥२३॥

कर्मसमुद्भवः ॥१४॥ कर्म ब्रह्मोद्भवं विद्धि ब्रह्माक्षरसमुद्भवम् ॥
तस्मात्सर्वगतं ब्रह्म नित्यं यज्ञे प्रतिष्ठितम् ॥१५॥ एवं प्रवर्ति
तं चक्रं नानुवर्त्तयतीह यः ॥ अघायुरिन्द्रियारामो मोघं पा
र्थ स जीवति ॥१६॥ यस्त्वात्मरतिरेव स्यादात्मतृप्तश्च मा
नवः ॥ आत्मन्येव च सन्तुष्टस्तस्य कार्यं न विद्यते ॥१७॥ नैव
तस्य कृतेनार्थो नाकृतेनेह कश्चन ॥ न चास्य सर्वभूतेषु

गी ॥
॥ २४ ॥

कश्चिदर्थव्यपाश्रयः ॥ १८ ॥ तस्मादसक्तः सततं कार्यं कर्म समा
चर ॥ असक्तो ह्याचरन्कर्म परमाप्नोति पूरुषः ॥ १९ ॥ कर्मणै
व हि संसिद्धिमास्थिता जनकादयः ॥ लोकसंग्रहमेवापि
संपश्यन्कर्तुमर्हसि ॥ २० ॥ यद्यदाचरति श्रेष्ठस्तत्तदेवे
तरो जनः ॥ स यत्प्रमाणं कुरुते लोकस्तदनुवर्त्तते ॥ २१ ॥ न
मे पार्थास्ति कर्त्तव्यं त्रिषु लोकेषु किंचन ॥ नानवाप्तमवा ॥ २४ ॥

मवाप्तव्यं वर्त्त एव च कर्मणि ॥ २२ ॥ यदि ह्यहं न वर्त्तेयं जातु
कर्मण्यतंद्रितः ॥ मम वर्त्मानुवर्त्तंते मनुष्याः पार्थ सर्वशः ॥
२३ ॥ उत्सीदेयुरिमे लोका न कुर्यां कर्म चेदहं ॥ संकरस्य च क
र्त्ता स्यामुपहन्यामिमाः प्रजाः ॥ २४ ॥ सक्ताः कर्मण्यविद्वांसो य
था कुर्वंति भारत ॥ कुर्याद्विद्वांस्तथासक्तश्चिकीर्षुर्लोकसंग्र
हम् ॥ २५ ॥ न बुद्धिभेदं जनयेदज्ञानां कर्मसंगिनाम् ॥ जोष

गी ॥ येत्सर्वकर्माणि विद्वान्युक्तः समाचरन् ॥ २६ ॥ प्रकृतेः क्रियमा
२४ ॥ णानि गुणैः कर्माणि सर्वशः ॥ अहंकारविमूढात्मा कर्त्ताहमि
ति मन्यते ॥ २७ ॥ तत्त्ववित्तु महाबाहो गुणकर्मविभागयोः
गुणा गुणेषु वर्त्तन्त इति मत्वा न सज्जते ॥ २८ ॥ प्रकृतेर्गुण
संमूढाः सज्जन्ते गुणकर्मसु ॥ तानकृत्स्नविदो मंदान्कृत्स्न
विन्न विचालयेत् ॥ २९ ॥ मयि सर्वाणि कर्माणि संन्यस्याध्या ॥ २४ ॥

त्मचेतसा ॥ निराशीर्निर्ममो भूत्वा युध्यस्व विगतज्वरः ॥ ३० ॥
ये मे मतमिदं नित्यमनुतिष्ठंति मानवाः ॥ श्रद्धावंतो न
सूयंतो मुच्यंते तेपि कर्मभिः ॥ ३१ ॥ ये त्वेतदभ्यसूयंतो ना
नुतिष्ठंति मे मतं ॥ सर्वज्ञानविमूढांस्तान्विद्धि नष्टानचे
तसः ॥ ३२ ॥ सदृशं चेष्टते स्वस्याः प्रकृतेर्ज्ञानवानपि ॥ प्र
कृतिं यांति भूतानि निग्रहः किं करिष्यति ॥ ३३ ॥ इंद्रिय

॥भ॰गी॥ स्येंद्रियस्यार्थे रागद्वेषौ व्यवस्थितौ ॥ तयोर्न वशमागच्छे॥
॥२६॥ त्तौ ह्यस्य परिपंथिनौ ॥३४॥ श्रेयान्स्वधर्मो विगुणः परधर्मा॥
त्स्वनुष्ठितात् ॥ स्वधर्मे निधनं श्रेयः परधर्मो भयाव
हः ॥३५॥ अर्जुन उवाच ॥ अथ केन प्रयुक्तोयं पापं चरति
पूरुषः ॥ अनिच्छन्नपि वार्ष्णेय बलादिव नियोजितः ॥३६॥
श्रीभगवानुवाच ॥ काम एष क्रोध एष रजोगुणसमुद्भ ॥२६॥

वः ॥ महाशनो महापाप्मा विद्ध्येनमिह वैरिणम् ॥३७॥ धूम॥
मेनाव्रियते वह्निर्यथादर्शो मलेन च ॥ यथोल्वेनावृतो गर्भ
स्तथा तेनेदमावृतम् ॥३८॥ आवृतं ज्ञानमेतेन ज्ञानिनो॥
नित्यवैरिणा ॥ कामरूपेण कौंतेय दुःपूरेणानलेन च ॥
३९॥ इंद्रियाणि मनो बुद्धिरस्याधिष्ठानमुच्यते ॥ एतैर्वि
मोहयत्येष ज्ञानमावृत्य देहिनम् ॥४०॥ तस्मात्त्वमिंद्रिया

ण्यादौ नियम्य भरतर्षभ॥ पाप्मानं प्रजहि ह्येनं ज्ञानवि-
ज्ञाननाशनम्॥४१॥ इन्द्रियाणि पराण्याहुरिन्द्रियेभ्यः परं
मनः॥ मनसस्तु परा बुद्धिर्यो बुद्धेः परतस्तु सः॥४२॥ ए-
वं बुद्धेः परं बुद्ध्वा संस्तभ्यात्मानमात्मना॥ जहि शत्रुं महा-
बाहो कामरूपं दुरासदम्॥४३॥ इति श्रीभग० कर्मयोगो ना-
म तृतीयोध्यायः॥३॥ श्रीभगवानुवाच॥ इमं विवस्वते यो-

गं प्रोक्तवानहमव्ययं॥ विवस्वान्मनवे प्राह मनुरिक्ष्वा-
कवेब्रवीत्॥१॥ एवं परंपराप्राप्तमिमं राजर्षयो विदुः॥ स
कालेनेह महता योगो नष्टः परंतप॥२॥ स एवायं मया ते-
द्य योगः प्रोक्तः पुरातनः॥ भक्तोसि मे सखा चेति रहस्यं ह्ये-
तदुत्तमं॥३॥ अर्जुन उवाच॥ अपरं भवतो जन्म परं जन्म
विवस्वतः॥ कथमेतद्विजानीयां त्वमादौ प्रोक्तवानिति॥

॥भगी॥ ४॥ श्रीभगवानुवाच॥ बहूनिमेव्यतीतानिजन्मानितवचा
॥२८॥ र्जुन॥ तान्यहंवेदसर्वाणिनत्वंवेत्थपरंतप॥५॥ अजोपिस
न्नव्ययात्माभूतानामीश्वरोपिसन्॥ प्रकृतिंस्वामधि
ष्ठायसंभवाम्यात्ममायया॥६॥ यदायदाहिधर्मस्यग्ला
निर्भवतिभारत॥ अभ्युत्थानमधर्मस्यतदात्मानंसृजा
म्यहं॥७॥ परित्राणायसाधूनांविनाशायचदुष्कृतां॥ ॥२८॥

धर्मसंस्थापनार्थायसंभवामियुगेयुगे॥८॥ जन्मकर्म
चमेदिव्यमेवंयोवेत्तितत्वतः॥ त्यक्त्वादेहंपुनर्जन्मनै
तिमामेतिसोर्जुन॥९॥ वीतरागभयक्रोधामन्मयामा
मुपाश्रिताः॥ बहवोज्ञानतपसापूतामद्भावमागताः॥
१०॥ येयथामांप्रपद्यंतेतांस्तथैवभजाम्यहं॥ ममवर्त्मा
नुवर्त्तंतेमनुष्याःपार्थसर्वशः॥११॥ कांक्षंतःकर्मणां

४॥ श्रीभगवानुवाच॥ बहूनिमेव्यतीतानिजन्मानितवचा
र्जुन॥ तान्यहंवेदसर्वाणिनत्वंवेत्थपरंतप॥५॥ अजोपिस
न्नव्ययात्माभूतानामीश्वरोपिसन्॥ प्रकृतिंस्वामधि
ष्ठायसंभवाम्यात्ममायया॥६॥ यदायदाहिधर्मस्यग्ला
निर्भवतिभारत॥ अभ्युत्थानमधर्मस्यतदात्मानंसृजा
म्यहं॥७॥ परित्राणायसाधूनांविनाशायचदुष्कृतां॥

धर्मसंस्थापनार्थायसंभवामियुगेयुगे॥८॥ जन्मकर्म
चमेदिव्यमेवंयोवेत्तितत्वतः॥ त्यक्त्वादेहंपुनर्जन्मनै
तिमामेतिसोर्जुन॥९॥ वीतरागभयक्रोधामन्मयामा
मुपाश्रिताः॥ बहवोज्ञानतपसापूतामद्भावमागताः॥
१०॥ येयथामांप्रपद्यंतेतांस्तथैवभजाम्यहं॥ ममवर्त्मा
नुवर्त्तंतेमनुष्याःपार्थसर्वशः॥११॥ कांक्षंतःकर्मणां

॥भ०गी॥
॥२१॥

सिद्धिं यजंत इह देवताः॥ क्षिप्रं हि मानुषे लोके सिद्धिर्भ
वति कर्मजा॥१२॥ चातुर्वर्ण्यं मया सृष्टं गुणकर्मविभा
गशः॥ तस्य कर्त्तारमपि मां विद्ध्यकर्त्तारमव्ययम्॥१३॥ न
मां कर्माणि लिंपंति न मे कर्मफले स्पृहा॥ इति मां योभि
जानाति कर्मभिर्न स बध्यते॥१४॥ एवं ज्ञात्वा कृतं कर्म
पूर्वैरपि मुमुक्षुभिः॥ कुरु कर्मैव तस्मात्त्वं पूर्वैः पूर्वतरं ॥२१॥

कृतं॥१५॥ किं कर्म किमकर्मेति कवयोप्यत्र मोहिताः॥ तत्ते
कर्म प्रवक्ष्यामि यज्ज्ञात्वा मोक्ष्यसेशुभात्॥१६॥ कर्मणो ह्य
पि बोद्धव्यं बोद्धव्यं च विकर्मणः॥ अकर्मणश्च बोद्धव्यं गह
ना कर्मणो गतिः॥१७॥ कर्मण्यकर्म यः पश्येदकर्मणि च
कर्म यः॥ स बुद्धिमान्मनुष्येषु स युक्तः कृत्स्नकर्मकृत्॥
१८॥ यस्य सर्वे समारंभाः कामसंकल्पवर्जिताः॥ ज्ञानाग्नि

भ॰गी॥
॥३०॥

दग्धकर्माणं तमाहुः पंडितं बुधाः॥ १९॥ त्यक्त्वा कर्मफला
संगं नित्यतृप्तो निराश्रयः॥ कर्मण्यभिप्रवृत्तोपि नैव किं
चित्करोति सः॥ २०॥ निराशीर्यतचित्तात्मा त्यक्तसर्वप
रिग्रहः॥ शारीरं केवलं कर्म कुर्वन्नाप्नोति किल्विषं॥ २१
यदृच्छालाभसंतुष्टो द्वंद्वातीतो विमत्सरः॥ समः सिद्धाव
सिद्धौ च कृत्वापि न निबध्यते॥ २२॥ गतसंगस्य मुक्तस्य ॥३०॥

ज्ञानावस्थितचेतसः॥ यज्ञायाचरतः कर्म समग्रं प्रविलीय
ते॥ २३॥ ब्रह्मार्पणं ब्रह्म हविर्ब्रह्माग्नौ ब्रह्मणा हुतं॥ ब्रह्मै
व तेन गंतव्यं ब्रह्मकर्मसमाधिना॥ २४॥ दैवमेवापरे य
ज्ञं योगिनः पर्युपासते॥ ब्रह्माग्नावपरे यज्ञं यज्ञेनैवोप
जुह्वति॥ २५॥ श्रोत्रादीनींद्रियाण्यन्ये संयमाग्निषु जुह्व
ति॥ शब्दादीन्विषयानन्य इंद्रियाग्निषु जुह्वति॥ २६॥ स

॥भ॰गी॥ णींद्रियकर्माणि प्राणकर्माणि चापरे॥ आत्मसंयमयो
॥३१॥ गाग्नौ जुह्वति ज्ञानदीपिते॥ २७॥ द्रव्ययज्ञास्तपोयज्ञा यो
गयज्ञास्तथापरे॥ स्वाध्यायज्ञानयज्ञाश्च यतयः संशित
व्रताः॥ २८॥ अपाने जुह्वति प्राणं प्राणेऽपानं तथापरे॥
प्राणापानगती रुद्ध्वा प्राणायामपरायणाः॥ २९॥ अप
रे नियताहाराः प्राणान्प्राणेषु जुह्वति॥ सर्वेप्येते यज्ञवि ॥३१॥

दो यज्ञक्षपितकल्मषाः॥ ३०॥ यज्ञशिष्टामृतभुजो यांति
ब्रह्मसनातनम्॥ नायं लोकोस्त्ययज्ञस्य कुतोन्यः कुरुस
त्तम॥ ३१॥ एवं बहुविधा यज्ञा वितता ब्रह्मणो मुखे॥ कर्म
जान्विद्धि तान्सर्वानेवं ज्ञात्वा विमोक्ष्यसे॥ ३२॥ श्रेयान्द्रव्यम
याद्यज्ञाज्ज्ञानयज्ञः परंतप॥ सर्वं कर्माखिलं पार्थ ज्ञाने
परिसमाप्यते॥ ३३॥ तद्विद्धि प्रणिपातेन परिप्रश्नेन

मेवया॥ उपदेक्ष्यंति तेज्ञानं ज्ञानिनस्तत्वदर्शिनः॥३४॥ य
ज्ज्ञात्वा न पुनर्मोहमेवं यास्यसि पांडव॥ येन भूतान्यशेषे
ण द्रक्ष्यस्यात्मन्यथो मयि॥३५॥ अपि चेदसि पापेभ्यः स
र्वेभ्यः पापकृत्तमः॥ सर्वं ज्ञानप्लवेनैव वृजिनं संतरिष्य
सि॥३६॥ यथैधांसि समिद्धोग्निर्भस्मसात्कुरुतेर्जुन॥
ज्ञानाग्निः सर्वकर्माणि भस्मसात्कुरुते तथा॥३७॥ नहि

ज्ञानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते॥ तत्स्वयं योगसंसिद्धः
कालेनात्मनि विंदति॥३८॥ श्रद्धावांल्लभते ज्ञानं तत्परः
संयतेंद्रियः॥ ज्ञानं लब्ध्वा परां शांतिमचिरेणाधिगच्छ
ति॥३९॥ यज्ञश्चाश्रद्दधानश्च संशयात्मा विनश्यति॥
नायं लोकोस्ति न परो न सुखं संशयात्मनः॥४०॥ योगसं
संन्यस्तकर्माणं ज्ञानसंछिन्नसंशयं॥ आत्मवंतं न कर्मा

॥भ०गी॥ सेवया॥ उपदेक्ष्यंति ते ज्ञानं ज्ञानिनस्तत्त्वदर्शिनः॥ ३४॥ य
॥३२॥ ज्ज्ञात्वा न पुनर्मोहमेवं यास्यसि पांडव॥ येन भूतान्यशेषे
ण द्रक्ष्यस्यात्मन्यथो मयि॥ ३५॥ अपि चेदसि पापेभ्यः स
र्वेभ्यः पापकृत्तमः॥ सर्वं ज्ञानप्लवेनैव वृजिनं संतरिष्य
सि॥ ३६॥ यथैधांसि समिद्धोग्निर्भस्मसात्कुरुतेर्जुन॥
ज्ञानाग्निः सर्वकर्माणि भस्मसात्कुरुते तथा॥ ३७॥ नहि ॥३२॥

ज्ञानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते॥ तत्स्वयं योगसंसिद्धः
कालेनात्मनि विंदति॥ ३८॥ श्रद्धावाल्लभते ज्ञानं तत्परः
संयतेंद्रियः॥ ज्ञानं लब्ध्वा परां शांतिमचिरेणाधिगच्छ
ति॥ ३९॥ अज्ञश्चाश्रद्दधानश्च संशयात्मा विनश्यति॥
नायं लोकोस्ति न परो न सुखं संशयात्मनः॥ ४०॥ योग
संन्यस्तकर्माणं ज्ञानसंछिन्नसंशयं॥ आत्मवंतं न कर्मा

॥भ०गी॥ णि निबध्नंति धनंजय ॥४१॥ तस्मादज्ञानसंभूतं हृत्स्थं
॥२२॥ ज्ञानासिनात्मनः ॥ छित्त्वैनं संशयं योगमातिष्ठोत्तिष्ठ भा
रत ॥४२॥ इति श्रीभगव० ज्ञानयोगो नाम चतुर्थोध्याय
ः ॥ अर्जुन उवाच ॥ संन्यासं कर्मणां कृष्ण पुनर्योगं च
शंससि ॥ यच्छ्रेय एतयोरेकं तन्मे ब्रूहि सुनिश्चितम् ॥१
श्रीभगवानुवाच ॥ संन्यासः कर्मयोगश्च निःश्रेयसकरा ॥२२॥

वुभौ ॥ तयोस्तु कर्मसंन्यासात्कर्मयोगो विशिष्यते ॥२॥ ज्ञे
यः स नित्यसंन्यासी यो न द्वेष्टि न कांक्षति ॥ निर्द्वंद्वो हि म
हाबाहो सुखं बंधात्प्रमुच्यते ॥३॥ सांख्ययोगौ पृथग्बा
लाः प्रवदंति न पंडिताः ॥ एकमप्यास्थितः सम्यगुभ
योर्विंदते फलं ॥४॥ यत्सांख्यैः प्राप्यते स्थानं तद्योगैर
पि गम्यते ॥ एकं सांख्यं च योगं च यः पश्यति स पश्यति

४॥ संन्यासस्तु महाबाहो दुःखमाप्तुमयोगतः॥ योगयु
क्तो मुनिर्ब्रह्म नचिरेणाधिगच्छति॥ ६॥ योगयुक्तो वि
शुद्धात्मा विजितात्मा जितेंद्रियः॥ सर्वभूतात्मभूतात्मा
कुर्वन्नपि न लिप्यते॥ ७॥ नैव किंचित्करोमीति युक्तो
मन्येत तत्ववित्॥ पश्यन्शृण्वन्स्पृशंजिघ्रन्नश्नन्ग॥
च्छन्स्वपन्श्वसन्॥ ८॥ प्रलपन्विसृजन्गृह्णन्नुन्मिषन्नि ॥३४॥

मिष न्नपि॥ इंद्रियाणींद्रियार्थेषु वर्त्तंत इति धारयन्॥ ९॥ ब्र
ह्मण्याधाय कर्माणि संगं त्यक्त्वा करोति यः॥ लिप्यते॥
न स पापेन पद्मपत्रमिवांभसा॥ १०॥ कायेन मनसा
बुद्ध्या केवलैरिंद्रियैरपि॥ योगिनः कर्म कुर्वंति संग॥
त्यक्त्वात्मशुद्धये॥ ११॥ युक्तः कर्मफलं त्यक्त्वा शांतिमाप्नो
ति नैष्ठिकीम्॥ अयुक्तः कामकारेण फले सक्तो निब

ध्यते ॥१२॥ सर्वकर्माणि मनसा संन्यस्यास्ते सुखं वशी ॥
नवद्वारे पुरे देही नैव कुर्वन्न कारयन् ॥१३॥ न कर्तृत्वं न
कर्माणि लोकस्य सृजति प्रभुः ॥ न कर्मफलसंयोगं स्वभा
वस्तु प्रवर्त्तते ॥१४॥ नादत्ते कस्यचित्पापं न चैव सुकृतं वि
भुः ॥ अज्ञानेनावृतं ज्ञानं तेन मुह्यंति जंतवः ॥१५॥ ज्ञाने
न तु तदज्ञानं येषां नाशितमात्मनः ॥ तेषामादित्यव ॥

ज्ज्ञानं प्रकाशयति तत्परं ॥१६॥ तद्बुद्धयस्तदात्मानस्तन्नि
ष्ठास्तत्परायणाः ॥ गछंत्यपुनरावृत्तिं ज्ञाननिर्धूतकल्म
षाः ॥१७॥ विद्याविनयसंपन्ने ब्राह्मणे गवि हस्तिनि ॥
शुनि चैव श्वपाके च पंडिताः समदर्शिनः ॥१८॥ इहैव तै
र्जितः सर्गो येषां साम्ये स्थितं मनः ॥ निर्दोषं हि समं ब्रह्म त
स्माद्ब्रह्मणि ते स्थिताः ॥१९॥ न प्रहृष्येत्प्रियं प्राप्य नोद्विजे

॥भ॰गी॥
॥३६॥

स्याप्य चाप्रियम् ॥ स्थिरबुद्धिरसंमूढो ब्रह्मविद्ब्रह्मणि
स्थितः ॥ २० ॥ बाह्यस्पर्शेष्वसक्तात्मा विंदत्यात्मनि यत्सु
खम् ॥ स ब्रह्मयोगयुक्तात्मा सुखमक्षय्यमश्नुते ॥ २१ ॥
ये हि संस्पर्शजा भोगा दुःखयोनय एव ते ॥ आद्यंतवंतः
कौंतेय न तेषु रमते बुधः ॥ २२ ॥ शक्नोतीहैव यः सोढुं
प्राक्शरीरविमोक्षणात् ॥ कामक्रोधोद्भवं वेगं स युक्त ॥३६॥

ः स सुखी नरः ॥ २३ ॥ योंतःसुखोंतरारामस्तथांतर्ज्योतिरेव यः
॥ स योगी ब्रह्मनिर्वाणं ब्रह्मभूतोधिगच्छति ॥ २४ ॥ लभंते ब्रह्म
निर्वाणमृषयः क्षीणकल्मषाः ॥ छिन्नद्वैधा यतात्मानः सर्व
भूतहिते रताः ॥ २५ ॥ कामक्रोधवियुक्तानां यतीनां यतचेत
साम् ॥ अभितो ब्रह्मनिर्वाणं वर्तते विदितात्मनाम् ॥ २६ ॥
स्पर्शान्कृत्वा बहिर्बाह्यांश्चक्षुश्चैवांतरे भ्रुवोः ॥ प्राणापानौ स
मौ कृत्वा नासाभ्यंतरचारिणौ ॥ २७ ॥ यतेंद्रियमनोबुद्धि

निर्मोक्षपरायणः॥ विगतेछाभयक्रोधो यः सदामुक्त एव
सः॥२८॥ भोक्तारं यज्ञतपसां सर्वलोकमहेश्वरम्॥ सुहृ
दं सर्वभूतानां ज्ञात्वा मां शांतिमृछति॥२९॥ इति श्रीभ
गव॰ संन्यासयोगो नाम पंचमोध्यायः॥५॥ श्रीभगवानु
वाच॥ अनाश्रितः कर्मफलं कार्यं कर्म करोति यः॥ स सं
न्यासी च योगी च न निरग्निर्न चाक्रियः॥१॥ यं संन्यास

मिति प्राहुर्योगं तं विद्धि पांडव॥ न ह्यसंन्यस्तसंकल्पो योगी भ
वति कश्चन॥२॥ आरुरुक्षोर्मुनेर्योगं कर्म कारणमुच्यते
॥ योगारूढस्य तस्यैव शमः कारणमुच्यते॥३॥ यदा हि नें
द्रियार्थेषु न कर्मस्वनुषज्जते॥ सर्वसंकल्पसंन्यासी योगा
रूढस्तदोच्यते॥४॥ उद्धरेदात्मनात्मानं नात्मानमवसा
दयेत्॥ आत्मैव ह्यात्मनो बंधुरात्मैव रिपुरात्मनः॥५॥

॥भगी॥ वंधुरात्मात्मनस्तस्य येनात्मैवात्मनाजितः॥ अनात्मन
॥३८॥ स्तु शत्रुत्वे वर्त्तेतात्मैव शत्रुवत्॥ ६॥ जितात्मनः प्रशांतस्य
परमात्मा समाहितः॥ शीतोष्णसुखदुःखेषु तथा मानापमा
नयोः॥ ७॥ ज्ञानविज्ञानतृप्तात्मा कूटस्थो विजितेंद्रियः॥ यु
क्त इत्युच्यते योगी समलोष्टाश्मकांचनः॥ ८॥ सुहृन्मित्रा
र्युदासीनमध्यस्थद्वेष्यवंधुषु॥ साधुष्वपि च पापेषु सम ॥३८॥

बुद्धिर्विशिष्यते॥ ९॥ योगी युंजीत सततमात्मानं रहसि
स्थितः॥ एकाकी यतचित्तात्मा निराशीरपरिग्रहः॥ १०॥ शु
चौ देशे प्रतिष्ठाप्य स्थिरमासनमात्मनः॥ नात्युच्छ्रितं ना
तिनीचं चैलाजिनकुशोत्तरं॥ ११॥ तत्रैकाग्रं मनः कृत्वा
यतचित्तेंद्रियक्रियः॥ उपविश्यासने युंज्याद्योगमात्म
विशुद्धये॥ १२॥ समं कायशिरोग्रीवं धारयन्नचलं स्थिर

॥ भगी ॥
॥ ३१ ॥

:॥ संप्रेक्ष्य नासिकाग्रं स्वं दिशश्चानवलोकयन् ॥ १३ ॥ प्र
शांतात्मा विगतभीर्ब्रह्मचारिव्रते स्थितः ॥ मनः संयम्य म
च्चित्तो युक्त आसीत मत्परः ॥ १४ ॥ युंजन्नेवं सदात्मानं यो
गी नियतमानसः ॥ शांतिं निर्वाणपरमां मत्संस्थामधिग
च्छति ॥ १५ ॥ नात्यश्नतस्तु योगोस्ति न चैकांतमनश्नतः ॥
न चातिस्वप्नशीलस्य जाग्रतो नैव चार्जुन ॥ १६ ॥ युक्ता ॥ ३१ ॥

हारविहारस्य युक्तचेष्टस्य कर्मसु ॥ युक्तस्वप्नावबोधस्य
योगो भवति दुःखहा ॥ १७ ॥ यदा विनियतं चित्तमात्मन्येवा
वतिष्ठते ॥ निःस्पृहः सर्वकामेभ्यो युक्त इत्युच्यते तदा ॥ १८
यथा दीपो निवातस्थो नेंगते सोपमा स्मृता ॥ योगिनो
यतचित्तस्य युंजतो योगमात्मनः ॥ १९ ॥ यत्रोपरमते
चित्तं निरुद्धं योगसेवया ॥ यत्र चैवात्मनात्मानं पश्यन्ना

त्मनि तुष्यति ॥२०॥ सुखमात्यंतिकं यत्तद्बुद्धिग्राह्यमतींद्रि
यम् ॥ वेत्ति यत्र न चैवायं स्थितश्चलति तत्त्वतः ॥२१॥ यं ल
ब्ध्वा चापरं लाभं मन्यते नाधिकं ततः ॥ यस्मिन्स्थितो न दुः
खेन गुरुणापि विचाल्यते ॥२२॥ तं विद्याद्दुःखसंयोगवि
योगं योगसंज्ञितम् ॥ स निश्चयेन योक्तव्यो योगोनिर्वि
ण्णचेतसा ॥२३॥ संकल्पप्रभवान्कामांस्त्यक्त्वा सर्वान

शेषतः ॥ मनसैवेंद्रियग्रामं विनियम्य समंततः ॥२४॥
शनैः शनैरुपरमेद्बुद्ध्या धृतिगृहीतया ॥ आत्मसंस्थं
मनः कृत्वा न किंचिदपि चिंतयेत् ॥२५॥ यतो यतो नि
श्चरति मनश्चंचलमस्थिरं ॥ ततस्ततो नियम्यैतदात्म
न्येव वशं नयेत् ॥२६॥ प्रशांतमनसं ह्येनं योगिनं सुख
मुत्तमं ॥ उपैति शांतरजसं ब्रह्मभूतमकल्मषं ॥२७॥

॥भ॰गी॥ युंजन्नेवंसदात्मानंयोगीविगतकल्मषः॥सुखेनब्र
॥४१॥ ह्मसंस्पर्शमत्यंतंसुखमश्नुते॥२८॥सर्वभूतस्थमा
त्मानंसर्वभूतानिचात्मनि॥ईक्षतेयोगयुक्तात्मास
र्वत्रसमदर्शनः॥२९॥योमांपश्यतिसर्वत्रसर्वंचम
यिपश्यति॥तस्याहंनप्रणश्यामिसचमेनप्रणश्यति
३०॥सर्वभूतस्थितंयोमांभजत्येकत्वमास्थितः॥सर्व ॥४१॥

थावर्त्तमानोपिसयोगीमयिवर्त्तते॥३१॥आत्मौपम्येनसर्वत्र
समंपश्यतियोर्जुन॥सुखंवायदिवादुःखंसयोगीपरमोमतः
३२॥अर्जुनउवाच॥योयंयोगस्त्वयाप्रोक्तःसाम्येनमधुसू
दन॥एतस्याहंनपश्यामिचंचलत्वात्स्थितिंस्थिराम्॥३३
चंचलंहिमनःकृष्णप्रमाथिबलवद्दृढं॥तस्याहंनिग्रहंम
न्येवायोरिवसुदुष्करम्॥३४॥श्रीभगवानुवाच॥असंश

भ.गी॥ यं महावाहो मनो दुर्निग्रहं चलम्॥ अभ्यासेन तु कौंतेय वैरा
॥४२॥ ग्येण च गृह्यते॥ ३५॥ असंयतात्मना योगो दुष्प्राप इति मे म
तिः॥ वश्यात्मनात्तु यतता शक्योवाप्तुमुपायतः॥ ३६॥ अर्जु
न उवाच॥ अयतिः श्रद्धयोपेतो योगाच्चलितमानसः॥ अ
प्राप्य योगसंसिद्धिं कां गतिं कृष्ण गच्छति॥ ३७॥ कच्चिन्नोभ
यविभ्रष्टश्छिन्नाभ्रमिव नश्यति॥ अप्रतिष्ठो महावाहो वि ॥४२॥

मूढो ब्रह्मणः पथि॥ ३८॥ एतन्मे संशयं कृष्ण छेत्तुमर्हस्य
शेषतः॥ त्वदन्यः संशयस्यास्य छेत्ता न ह्युपपद्यते॥
३९॥ श्रीभगवानुवाच॥ पार्थ नैवेह नामुत्र विनाशस्तस्य
विद्यते॥ न हि कल्याणकृत्कश्चिद्दुर्गतिं तात गच्छति॥ ४०
प्राप्य पुण्यकृतां लोकानुषित्वा शाश्वतीः समाः॥ शुची
नां श्रीमतां गेहे योगभ्रष्टोभिजायते॥ ४१॥ अथवा योगी

॥भ.गी
॥४३॥

नामेव कुले भवति धीमतां॥ एतद्धि दुर्लभतरं लोके जन्म
यदीदृशं॥४२॥ तत्र तं बुद्धिसंयोगं लभते पौर्वदेहिकं॥ य
तते च ततो भूयः संसिद्धौ कुरुनंदन॥४३॥ पूर्वाभ्यासेन
तेनैव ह्रियते ह्यवशोपि सः॥ जिज्ञासुरपि योगस्य श
ब्दब्रह्मातिवर्त्तते॥४४॥ प्रयत्नाद्यतमानस्तु योगी संशु
द्धकिल्बिषः॥ अनेकजन्मसंसिद्धस्ततो याति परां गतिं ॥४३॥

म्॥४५॥ तपस्विभ्योधिको योगी ज्ञानिभ्योपि मतोधिकः॥ क
र्मिभ्यश्चाधिको योगी तस्माद्योगी भवार्जुन॥४६॥ योगिना
मपि सर्वेषां मद्गतेनांतरात्मना॥ श्रद्धावान्भजते यो मां
स मे युक्ततमो मतः॥४७॥ इति श्रीभगव० अभ्यासयोगो
नाम षष्ठोध्यायः॥ ६॥ श्रीभगवानुवाच॥ मय्यासक्तमनाः
पार्थ योगं युंजन्मदाश्रयः॥ असंशयं समग्रं मां यथा ज्ञास्य

॥भ॰गी॥ सि तच्छृणु ॥१॥ ज्ञानं तेहं सविज्ञानमिदं वक्ष्याम्यशेषत
॥५५॥ : ॥ यज्ज्ञात्वा नेह भूयोन्यज्ज्ञातव्यमवशिष्यते ॥२॥ मनु
ष्याणां सहस्रेषु कश्चिद्यतति सिद्धये ॥ यततामपि सि
द्धानां कश्चिन्मां वेत्ति तत्त्वतः ॥३॥ भूमिरापोनलो वायुः ख
मनो बुद्धिरेव च ॥ अहंकार इतीयं मे भिन्ना प्रकृतिरष्ट ॥५५॥
धा ॥४॥ अपरेयमितस्त्वन्यां प्रकृतिं विद्धि मे पराम् ॥ जीव

वभूतां महाबाहो ययेदं धार्यते जगत ॥ एतद्योनीनि भू
तानि ॥५॥ सर्वाणीत्युपधारय ॥ अहं कृत्स्नस्य जगतः
प्रभवः प्रलयस्तथा ॥६॥ मत्तः परतरं नान्यत्किंचिदस्ति
धनंजय ॥ मयि सर्वमिदं प्रोतं सूत्रे मणिगणा इव ॥७
रसोहमप्सु कौंतेय प्रभास्मि शशिसूर्ययोः ॥ प्रणवः सर्व
वेदेषु शब्दः खे पौरुषं नृषु ॥८॥ पुण्यो गंधः पृथिव्यां च

॥भ.गी॥ तेजश्चास्मि विभावसौ॥ जीवनं सर्वभूतेषु तपश्चास्मि त
॥५२॥ पस्विषु॥९॥ बीजं मां सर्वभूतानां विद्धि पार्थ सनातनम्
॥ बुद्धिर्बुद्धिमतामस्मि तेजस्तेजस्विनामहम्॥१०॥ ब
लं बलवतां चाहं कामरागविवर्जितं॥ धर्माविरुद्धो भू
तेषु कामोस्मि भरतर्षभ॥११॥ ये चैव सात्विका भावा ॥५२॥
राजसास्तामसाश्च ये॥ मत्त एवेति तान्विद्धि न त्वहं

तेषु ते मयि॥१२॥ त्रिभिर्गुणमयैर्भावैरेभिः सर्वमिदं ज
गत्॥ मोहितं नाभिजानाति मामेभ्यः परमव्ययम्॥१३॥ दे
वी ह्येषा गुणमयी मम माया दुरत्यया॥ मामेव ये प्रपद्यंते
मायामेतां तरंति ते॥१४॥ न मां दुष्कृतिनो मूढाः प्रपद्यंते
नराधमाः॥ माययापहृतज्ञाना आसुरं भावमाश्रिताः॥
१५॥ चतुर्विधा भजंते मां जनाः सुकृतिनोर्जुन॥ आर्तो

जिज्ञासुरर्थार्थी ज्ञानी च भरतर्षभ ॥१६॥ तेषां ज्ञानी नित्ययु
क्त एकभक्तिर्विशिष्यते ॥ प्रियो हि ज्ञानिनोत्यर्थमहं स च
मम प्रियः ॥१७॥ उदाराः सर्व एवैते ज्ञानी त्वात्मैव मे मतम्
॥ आस्थितः स हि युक्तात्मा मामेवानुत्तमां गतिम् ॥१८॥ बहू
नां जन्मनामंते ज्ञानवान्मां प्रपद्यते ॥ वासुदेवः सर्वमिति
स महात्मा सुदुर्लभः ॥१९॥ कामैस्तैस्तैर्हृतज्ञानाः प्रपद्यंते ॥५६॥

न्यदेवताः ॥ तं तं नियममास्थाय प्रकृत्या नियताः स्वयाः ॥२०
यो यो यां यां तनुं भक्तः श्रद्धयार्चितुमिच्छति ॥ तस्य तस्याचलां
श्रद्धां तामेव विदधाम्यहम् ॥२१॥ स तया श्रद्धया युक्तस्त
स्याराधनमीहते ॥ लभते च ततः कामान्मयैव विहितान्हि
तान् ॥२२॥ अंतवत्तु फलं तेषां तद्भवत्यल्पमेधसां ॥ देवा
न्देवयजो यांति मद्भक्ता यांति मामपि ॥२३॥ अव्यक्तं व्यक्ति

॥भ.गी॥
॥५७॥

मापन्नमन्यंतेमामबुद्धयः॥परंभावमजानंतोममाव्ययम
नुत्तमम॥२४॥नाहंप्रकाशःसर्वस्ययोगमायासमावृतः॥मूढोयंना
भिजानातिलोकोमामजमव्ययम्॥२५॥वेदाहंसमतीतानि
वर्त्तमानानिचार्जुन॥भविष्याणिचभूतानिमांतुवेदनक
श्चन॥२६॥इच्छाद्वेषसमुत्थेनद्वंद्वमोहेनभारत॥सर्वभू
तानिसंमोहंसर्गेयांतिपरंतप॥२७॥येषांत्वंतगतंपापं ॥५७॥

जनानांपुण्यकर्मणां॥तेद्वंद्वमोहनिर्मुक्ताभजंतेमांदृ
ढव्रताः॥२८॥जरामरणमोक्षायमामाश्रित्ययतंतिये॥
तेब्रह्मतद्विदुःकृत्स्नमध्यात्मंकर्मचाखिलं॥२९॥साधि
भूताधिदैवंमांसाधियज्ञंचयेविदुः॥प्रयाणकालेपिच
मांतेविदुर्युक्तचेतसः॥३०॥इतिश्रीभगव॰ज्ञानविज्ञा
नयोगोनामसप्तमोध्यायः॥७॥अर्जुनउवाच॥किंतद्ब्र

॥भ॰गी॥
॥५८॥

ह्मकिमध्यात्मंकिंकर्म्मपुरुषोत्तम॥अधिभूतंचकिंप्रो
क्तमधिदैवंकिमुच्यते॥१॥अधियज्ञःकथंकोत्रदेहे
स्मिन्मधुसूदन॥प्रयाणकालेचकथंज्ञेयोसिनियता
त्मभिः॥२॥श्रीभगवानुवाच॥अक्षरंब्रह्मपरमंस्वभा
वोध्यात्ममुच्यते॥भूतभावोद्भवकरोविसर्गःकर्मसं
ज्ञितः॥३॥अधिभूतंक्षरोभावःपुरुषश्चाधिदैवतं ॥५८॥

॥अधियज्ञोहमेवात्रदेहेदेहभृतांवर॥४॥अंतकालेच
मामेवस्मरन्मुक्त्वाकलेवरं॥यःप्रयातिसमद्भावंयातिना
स्त्यत्रसंशयः॥५॥यंयंवापिस्मरन्भावंत्यजत्यंतेकलेवरं॥
तंतमेवेतिकौंतेयसदातद्भावभावितः॥६॥तस्मात्सर्वेषु
॥ ॥कालेषुमामनुस्मरयुध्यच॥मय्यर्पितमनोबुद्धिर्मा
मेवैष्यस्यसंशयः॥७॥अभ्यासयोगयुक्तेनचेतसानान्य

॥भ.गी.॥
॥४९॥

गामिना॥ परमंपुरुषंदिव्यंयातिपार्थानुचिंतयन्॥ ८
कविंपुराणमनुशासितारमणोरणीयांसमनुस्मरेद्य
ः॥ सर्वस्यधातारमचिंत्यरूपमादित्यवर्णंतमसःपरस्ता
त्॥९॥ प्रयाणकालेमनसाचलेनभक्त्यायुक्तोयोगब
लेनचैव॥ भ्रुवोर्मध्येप्राणमावेश्यसम्यक्सतंपरंपु
रुषमुपैतिदिव्यं॥१०॥ यदक्षरंवेदविदोवदंतिवि ॥४९॥

शंतियद्यतयोवीतरागाः॥ यदिच्छंतोब्रह्मचर्यंचरंति
तत्तेपदंसंग्रहेणप्रवक्ष्ये॥११॥ सर्वद्वाराणिसंयम्य
मनोहृदिनिरुध्यच॥ मूर्ध्न्याधायात्मनःप्राणमास्थितो
योगधारणाम्॥१२॥ ओमित्येकाक्षरंब्रह्मव्याहरन्मामनु
स्मरन्॥ यःप्रयातित्यजन्देहंसयातिपरमांगतिम्॥१३
अनन्यचेताःसततंयोमांस्मरतिनित्यशः॥ तस्याहंसु

॥भ.गी॥ लभः पार्थ नित्ययुक्तस्य योगिनः॥१४॥ मामुपेत्य पुनर्ज
॥५०॥ न्म दुःखालयमशाश्वतं॥ नाप्नुवंति महात्मानः संसि
द्धिं परमां गताः॥१५॥ आब्रह्मभुवनाल्लोकाः पुनराव
र्तिनोर्जुन॥ मामुपेत्य तु कौंतेय पुनर्जन्म न विद्यते॥
१६॥ सहस्रयुगपर्यंतमहर्यद्ब्रह्मणो विदुः॥ रात्रिं यु
ग सहस्रांतां तेहोरात्रविदो जनाः॥१७॥ अव्यक्ताद्व ॥५०॥

क्तयः सर्वाः प्रभवंत्यहरागमे॥ रात्र्यागमे प्रलीयंते तत्रैवाव्यक्तसं
ज्ञके॥१८॥ भूतग्रामः स एवायं भूत्वा भूत्वा प्रलीयते॥ रात्र्यागमे
वशः पार्थ प्रभवत्यहरागमे॥१९॥ परस्तस्मात्तु भावोन्योव्यक्तो
व्यक्तात्सनातनः॥ यः स सर्वेषु भूतेषु नश्यत्सु न विनश्यति॥२०
अव्यक्तोक्षर इत्युक्तस्तमाहुः परमां गतिं॥ यं प्राप्य न निवर्तंते
तद्धाम परमं मम॥२१॥ पुरुषः स परः पार्थ भक्त्या लभ्यस्त्वनन्य

॥भ॰गी॥ नया॥ यस्यांतस्थानि भूतानि येन सर्वमिदं ततम्॥२२॥ यत्र
॥२१॥ काले त्वनावृत्तिमावृत्तिं चैव योगिनः॥ प्रयाता यांति तं कालं व
क्ष्यामि भरतर्षभ॥२३॥ अग्निर्ज्योतिरहः शुक्लः षण्मासा उ
त्तरायणं॥ तत्र प्रयाता गच्छंति ब्रह्म ब्रह्मविदो जनाः॥२४॥
धूमो रात्रिस्तथा कृष्णः षण्मासा दक्षिणायनं॥ तत्र चांद्रम
सं ज्योतिर्योगी प्राप्य निवर्त्तते॥२५॥ शुक्लकृष्णे गती ह्येते ज ॥२१॥

गतः शाश्वते मते॥ एकया यात्यनावृत्तिमन्यया वर्त्तते पु
नः॥२६॥ नैते सृती पार्थ जानन्योगी मुह्यति कश्चन॥ तस्मा
त्सर्वेषु कालेषु योगयुक्तो भवार्जुन॥२७॥ वेदेषु यज्ञेषु त
पःसु चैव दानेषु यत्पुण्यफलं प्रदिष्टं॥ अत्येति तत्सर्वमि
दं विदित्वा योगी परं स्थानमुपैति चाद्यं॥२८॥ इति श्री भग
व॰ अक्षरब्रह्मयोगो नामाष्टमोऽध्यायः॥८॥ श्रीभगवानुवा

॥भ०गी॥ यया॥ यस्यांतस्थानि भूतानि येन सर्वमिदं ततम्॥२२॥ यत्र
॥२१॥ काले त्वनावृत्तिमावृत्तिं चैव योगिनः॥ प्रयाता यांति तं कालं व
क्ष्यामि भरतर्षभ॥२३॥ अग्निर्ज्योतिरहः शुक्लः षण्मासा उ
त्तरायणं॥ तत्र प्रयाता गच्छंति ब्रह्म ब्रह्मविदो जनाः॥२४॥
धूमो रात्रिस्तथा कृष्णः षण्मासा दक्षिणायनं॥ तत्र चांद्रम
सं ज्योतिर्योगी प्राप्य निवर्त्तते॥२५॥ शुक्लकृष्णे गती ह्येते ज ॥२१॥

गतः शाश्वते मते॥ एकया यात्यनावृत्तिमन्ययावर्त्तते पु
नः॥२६॥ नैते सृती पार्थ जानन्योगी मुह्यति कश्चन॥ तस्मा
त्सर्वेषु कालेषु योगयुक्तो भवार्जुन॥२७॥ वेदेषु यज्ञेषु त
पःसु चैव दानेषु यत्पुण्यफलं प्रदिष्टं॥ अत्येति तत्सर्वमि
दं विदित्वा योगी परं स्थानमुपैति चाद्यं॥२८॥ इति श्रीभग
व० अक्षरब्रह्मयोगो नामाष्टमोध्यायः॥८॥ श्रीभगवानुवा

च॥इदंतुतेगुह्यतमंप्रवक्ष्याम्यनसूयवे॥ज्ञानंविज्ञान
सहितंयज्ज्ञात्वामोक्ष्यसेशुभात्॥१॥राजविद्याराजगुह्य
पवित्रमिदमुत्तमं॥प्रत्यक्षावगमंधर्म्यंसुसुखंकर्तुमव्य
यं॥२॥अश्रद्दधानाःपुरुषाधर्मस्यास्यपरंतप॥अ
प्राप्यमांनिवर्त्तंतेमृत्युसंसारवर्त्मनि॥३॥मयाततमि
दंसर्वंजगदव्यक्तमूर्त्तिना॥मत्स्थानिसर्वभूतानिनचा ॥२२॥

हंतेष्ववस्थितः॥४॥नचमत्स्थानिभूतानिपश्यमेयोगमै
श्वरं॥भूतभृन्नचभूतस्थोममात्माभूतभावनः॥५॥यथा
काशस्थितोनित्यंवायुःसर्वत्रगोमहान्॥तथासर्वाणिभूता
निमत्स्थानीत्युपधारय॥६॥सर्वभूतानिकौंतेयप्रकृतिं
यांतिमामिकां॥कल्पक्षयेपुनस्तानिकल्पादौविसृजाम्य
हं॥७॥प्रकृतिंस्वामवष्टभ्यविसृजामिपुनःपुनः॥भूतग्रा

॥ भ॰गी॰ ॥
॥ २३ ॥

ममिमं कृत्स्नमवशं प्रकृतेर्वशात् ॥ ८ ॥ न च मां तानि कर्मा
णि निबध्नंति धनंजय ॥ उदासीनवदासीनमसक्तं तेषु
कर्मसु ॥ ९ ॥ मयाध्यक्षेण प्रकृतिः सूयते सचराचरम् ॥ हे
तुनानेन कौंतेय जगद्विपरिवर्तते ॥ १० ॥ अवजानंति मां
मूढा मानुषीं तनुमाश्रितं ॥ परं भावमजानंतो मम भूतम
हेश्वरम् ॥ ११ ॥ मोघाशा मोघकर्माणो मोघज्ञाना विचेतसः ॥ २३ ॥
राक्षसीमासुरीं चैव प्रकृतिं मोहिनीं श्रिताः ॥

१२ ॥ महात्मानस्तु मां पार्थ दैवीं प्रकृतिमाश्रिताः ॥ भजंत्यनन्य
मनसो ज्ञात्वा भूतादिमव्ययम् ॥ १३ ॥ सततं कीर्तयंतो मां यतं
तश्च दृढव्रताः ॥ नमस्यंतश्च मां भक्त्या नित्ययुक्ता उपासते
१४ ॥ ज्ञानयज्ञेन चाप्यन्ये यजंतो मामुपासते ॥ एकत्वेन पृथ
क्त्वेन बहुधा विश्वतोमुखं ॥ १५ ॥ अहं क्रतुरहं यज्ञः स्वधा
हमहमौषधं ॥ मंत्रोहमहमेवाज्यमहमग्निरहं हुतम् ॥ १६

॥भ°गी॥
॥२५॥

पितामहस्य जगतो माता धाता पितामहः॥ वेद्यं पवित्रमोंकार ऋ
ग्साम यजुरेव च ॥१७॥ गतिर्भर्त्ता प्रभुः साक्षी निवासः शरणं
सुहृत्॥ प्रभवः प्रलयः स्थानं निधानं बीजमव्ययं॥१८॥ तपा
म्यहमहं वर्षं निगृह्णाम्युत्सृजामि च॥ अमृतं चैव मृत्युश्च स
दसच्चाहमर्जुन॥१९॥ त्रैविद्या मां सोमपाः पूतपापा यज्ञैरि
ष्ट्वा स्वर्गतिं प्रार्थयन्ते॥ ते पुण्यमासाद्य सुरेंद्रलोकमश्नंति ॥२५॥

दिव्यान्दिवि देवभोगान्॥२०॥ ते तं भुक्त्वा स्वर्गलोकं विशालं
क्षीणे पुण्ये मर्त्यलोकं विशंति॥ एवं त्रयीधर्ममनुप्रपन्ना ग
तागतं कामकामा लभंते॥२१॥ अनन्याश्चिंतयंतो मां ये ज
नाः पर्युपासते॥ तेषां नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहं
२२॥ येप्यन्यदेवताभक्ता यजंते श्रद्धयान्विताः॥ तेपि मामेव
कौंतेय यजंत्यविधिपूर्वकं॥२३॥ अहं हि सर्वयज्ञानां भो

पिताहमस्यजगतोमाताधातापितामहः ॥ वेद्यंपवित्रमोंकारऋ
क्सामयजुरेवच ॥१७॥ गतिर्भर्ताप्रभुःसाक्षीनिवासःशरणं
सुहृत् ॥ प्रभवःप्रलयःस्थानंनिधानंबीजमव्ययं ॥१८॥ तपा
म्यहमहंवर्षंनिगृह्णाम्युत्सृजामिच ॥ अमृतंचैवमृत्युश्चस
दसच्चाहमर्जुन ॥१९॥ त्रैविद्यामांसोमपाःपूतपापायज्ञैरि
ष्ट्वास्वर्गतिंप्रार्थयंते ॥ तेपुण्यमासाद्यसुरेंद्रलोकमश्नंति

दिव्यान्दिविदेवभोगान् ॥२०॥ तेतंभुक्त्वास्वर्गलोकंविशालंक्ष
क्षीणेपुण्येमर्त्यलोकंविशंति ॥ एवंत्रयीधर्ममनुप्रपन्नाग
तागतंकामकामालभंते ॥२१॥ अनन्याश्चिंतयंतोमांयेज
नाःपर्युपासते ॥ तेषांनित्याभियुक्तानांयोगक्षेमंवहाम्यहं
२२॥ येप्यन्यदेवताभक्तायजंतेश्रद्धयान्विताः ॥ तेपिमामेव
कौंतेययजंत्यविधिपूर्वकं ॥२३॥ अहंहिसर्वयज्ञानां

भोक्ता च प्रभुरेव च ॥ न तु मामभिजानंति तत्वेनातश्च्यवं
ति ते ॥२४॥ यांति देवव्रता देवान्पितॄन्यांति पितृव्रताः ॥ भू
तानि यांति भूतेज्या यांति मद्याजिनोपि माम् ॥२५॥ पत्रं पु
ष्पं फलं तोयं यो मे भक्त्या प्रयच्छति ॥ तदहं भक्त्युपहृतम
श्नामि प्रयतात्मनः ॥२६॥ यत्करोषि यदश्नासि यज्जुहो
षि ददासि यत् ॥ यत्तपस्यसि कौंतेय तत्कुरुष्व मदर्पणं

२७॥ शुभाशुभफलैरेवं मोक्ष्यसे कर्मबंधनैः ॥ संन्यासयोग
युक्तात्मा विमुक्तो मामुपैष्यसि ॥२८॥ समोहं सर्वभूतेषु न मे
द्वेष्योस्ति न प्रियः ॥ ये भजंति तु मां भक्त्या मयि ते तेषु चाप्य
हम् ॥२९॥ अपि चेत्सुदुराचारो भजते मामनन्यभाक् ॥ सा
धुरेव स मंतव्यः सम्यग्व्यवसितो हि सः ॥३०॥ क्षिप्रं भवति
धर्मात्मा शश्वच्छांतिं निगच्छति ॥ कौंतेय प्रतिजानीहि न मे

॥ भ०गी ॥ भक्तः प्रणश्यति ॥ ३१ ॥ मां हि पार्थ व्यपाश्रित्य येऽपि स्युः पापयोन
॥ २६ ॥ यः ॥ स्त्रियो वैश्यास्तथा शूद्रास्तेऽपि यांति परांगतिं ॥ ३२ ॥ किं पुन
र्ब्राह्मणाः पुण्या भक्ता राजर्षयस्तथा ॥ अनित्यमसुखं लोकमि
मं प्राप्य भजस्व मां ॥ ३३ ॥ मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां नम
स्कुरु ॥ मामेवैष्यसि युक्त्वैवमात्मानं मत्परायणः ॥ ३४ ॥ इति
श्रीभगवद्गीता० राजविद्याराजगुह्ययोगो नाम नवमोध्यायः ॥ ९ ॥ २६ ॥

श्रीभगवानुवाच ॥ भूय एव महाबाहो शृणु मे परमं वचः ॥ य
त्तेऽहं प्रीयमाणाय वक्ष्यामि हितकाम्यया ॥ १ ॥ न मे विदुः सुर
गणाः प्रभवं न महर्षयः ॥ अहमादिर्हि देवानां महर्षीणां च
सर्वशः ॥ २ ॥ यो मामजमनादिं च वेत्ति लोकमहेश्वरम् ॥ अ
संमूढः स मर्त्येषु सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ३ ॥ बुद्धिर्ज्ञानमसंमो
हः क्षमा सत्यं दमः शमः ॥ सुखं दुःखं भवोऽभावो भयं चाभय

॥भ.गी.॥ मेवच॥४॥अहिंसासमतातुष्टिस्तपोदानंयशोयशः॥भवं
॥२७॥ तिभावाभूतानांमत्तएवपृथग्विधा॥५॥महर्षयःसप्तपूर्वे
चत्वारोमनवस्तथा॥मद्भावामानसाजातायेषांलोकइ
माःप्रजाः॥६॥एतांविभूतिंयोगंचममयोवेत्तितत्त्वतः
॥सोविकंपेनयोगेनयुज्यतेनात्रसंशयः॥७॥अहंसर्व
स्यप्रभवोमत्तःसर्वंप्रवर्तते॥इतिमत्वाभजंतेमांबुधा ॥२७॥

भावसमन्विताः॥८॥मच्चित्तामद्गतप्राणाबोधयंतःपर
स्परं॥कथयंतश्चमांनित्यंतुष्यंतिचरमंतिच॥९॥तेषां
सततयुक्तानांभजतांप्रीतिपूर्वकम्॥ददामिबुद्धियोगं
तंयेनमामुपयांतिते॥१०॥तेषामेवानुकंपार्थमहमज्ञा
नजंतमः॥नाशयाम्यात्मभावस्थोज्ञानदीपेनभास्वता॥
११॥अर्जुनउवाच॥परंब्रह्मपरंधामपवित्रंपरमंभवान्

।।पुरुषं शाश्वतं दिव्यमादिदेवमजं विभुम्।।१२।। आहुस्त्वामृ
षयः सर्वे देवर्षिर्नारदस्तथा।। असितो देवलो व्यासः स्वयं चैव
ब्रवीषि मे।।१३।। सर्वमेतदृतं मन्ये यन्मां वदसि केशव।। न
हि ते भगवन्व्यक्तिं विदुर्देवा न दानवाः।।१४।। स्वयमेवात्म
नात्मानं वेत्थ त्वं पुरुषोत्तम।। भूतभावन भूतेश देवदेव
जगत्पते।।१५।। वक्तुमर्हस्यशेषेण दिव्या ह्यात्मविभूतयः

।।याभिर्विभूतिभिर्लोकानिमांस्त्वं व्याप्य तिष्ठसि।।१६।। क
थं विद्यामहं योगिंस्त्वां सदा परिचिंतयन्।। केषु केषु च भा
वेषु चिंत्योसि भगवन्मया।।१७।। विस्तरेणात्मनो योगं विभू
तिं च जनार्दन।। भूयः कथय तृप्तिर्हि शृण्वतो नास्ति मेमृत
म्।।१८।। श्रीभगवानुवाच।। हंत ते कथयिष्यामि दिव्या ह्यात्म
विभूतयः।। प्राधान्यतः कुरुश्रेष्ठ नास्त्यंतो विस्तरस्य मे।।१

॥भ.गी॥ अहमात्मा गुडाकेश सर्वभूताशयस्थितः॥ अहमादिश्च म
॥२९॥ ध्यं च भूतानामंत एव च॥२०॥ आदित्यानामहं विष्णुर्ज्यो
तिषां रविरंशुमान्॥ मरीचिर्मरुतामस्मि नक्षत्राणाम
हं शशी॥२१॥ वेदानां सामवेदोस्मि देवानामस्मि वासवः
॥ इंद्रियाणां मनश्चास्मि भूतानामस्मि चेतना॥२२॥ रुद्रा
णां शंकरश्चास्मि वित्तेशो यक्षरक्षसाम्॥ वसूनां पावक ॥२९॥

श्चास्मि मेरुः शिखरिणामहं॥२३॥ पुरोधसां च मुख्यं मां वि
द्धि पार्थ बृहस्पतिं॥ सेनानीनामहं स्कंदः सरसामस्मि साग
रः॥२४॥ महर्षीणां भृगुरहं गिरामस्म्येकमक्षरम्॥ यज्ञा
नां जपयज्ञोस्मि स्थावराणां हिमालयः॥२५॥ अश्वत्थः स
र्ववृक्षाणां देवर्षीणां च नारदः॥ गंधर्वाणां चित्ररथः सि
द्धानां कपिलो मुनिः॥२६॥ उच्चैःश्रवसमश्वानां विद्धि मा

॥ भ॰गी॥
॥ ६०॥

ममृतोद्भवम्॥ ऐरावतं गजेंद्राणां नराणां च नराधिपं॥२७
आयुधानामहं वज्रं धेनूनामस्मि कामधुक्॥ प्रजनश्चा
स्मि कंदर्पः सर्पाणामस्मि वासुकिः॥२८॥ अनंतश्चास्मि ना
गानां वरुणो यादसामहं॥ पितृणामर्यमा चास्मि यमः सं
यमतामहं॥२९॥ प्रह्लादश्चास्मि दैत्यानां कालः कलयताम
हं॥ ॥ मृगाणां च मृगेंद्रोहं वैनतेयश्च पक्षिणां॥३०॥ प ॥ ६१॥

वनः पवतामस्मि रामः शस्त्रभृतामहं॥ झषाणां मकरश्चा
स्मि स्रोतसामस्मि जाह्नवी॥३१॥ सर्गाणामादिरंतश्च मध्यं
चैवाहमर्जुन॥ अध्यात्मविद्या विद्यानां वादः प्रवदतामहं
३२॥ अक्षराणामकारोस्मि द्वंद्वः सामासिकस्य च॥ अह
मेवाक्षयः कालो धाताहं विश्वतोमुखः॥३३॥ मृत्युः सर्वह
रश्चाहमुद्भवश्च भविष्यतां॥ कीर्त्तिः श्रीर्वाक्च नारीणां

॥भ.गी.॥
॥६१॥

स्मृतिर्मेधा धृतिः क्षमा ॥३४॥ बृहत्साम तथा साम्नां गाय
त्री छंदसामहं ॥ मासानां मार्गशीर्षोहमृतूनां कुसुमाक
रः ॥३५॥ द्यूतं छलयतामस्मि तेजस्तेजस्विनामहम् ॥
जयोस्मि व्यवसायोस्मि सत्वं सत्ववतामहम् ॥३६॥ वृ
ष्णीनां वासुदेवोस्मि पांडवानां धनंजयः ॥ मुनीनामप्य
हं व्यासः कवीनामुशना कविः ॥३७॥ दंडो दमयतामस्मि ॥६१॥

नीतिरस्मि जिगीषतां ॥ मौनं चैवास्मि गुह्यानां ज्ञानं ज्ञान
वतामहम् ॥३८॥ यच्चापि सर्वभूतानां बीजं तदहमर्जु
न ॥ न तदस्ति विना यत्स्यान्मया भूतं चराचरम् ॥३९॥
नांतोस्ति मम दिव्यानां विभूतीनां परंतप ॥ एष तूद्देशतः
प्रोक्तो विभूतेर्विस्तरो मया ॥४०॥ यद्यद्विभूतिमत्सत्वं
श्रीमदूर्जितमेव वा ॥ तत्तदेवावगच्छ त्वं मम तेजोंशसंभ

भवं॥४१॥ अथवा बहुनैतेन किं ज्ञातेन तवार्जुन॥ वि-
ष्टभ्याहमिदं कृत्स्नमेकांशेन स्थितो जगत्॥४२॥ इति
श्रीभगवद्गी० विभूतियोगो नाम दशमोध्यायः॥१०॥ अर्जु-
न उवाच॥ मदनुग्रहाय परमं गुह्यमध्यात्मसंज्ञितं॥ य-
त्त्वयोक्तं वचस्तेन मोहोयं विगतो मम॥१॥ भवाप्ययौ
हि भूतानां श्रुतौ विस्तरशो मया॥ त्वत्तः कमलपत्राक्ष ॥६२॥

माहात्म्यमपि चाव्ययं॥२॥ एवमेतद्यथात्थ त्वमात्मानं
परमेश्वर॥ द्रष्टुमिच्छामि ते रूपमैश्वरं पुरुषोत्तम॥३
मन्यसे यदि तच्छक्यं मया द्रष्टुमिति प्रभो॥ योगेश्वर त-
तो मे त्वं दर्शयात्मानमव्ययं॥४॥ श्रीभगवानुवाच॥ पश्य
मे पार्थ रूपाणि शतशोथ सहस्रशः॥ नानाविधानि दि-
व्यानि नानावर्णाकृतीनि च॥२॥ पश्यादित्यान्वसून्रुद्रा

॥भ.गी.॥
॥६३॥

नश्विनौ मरुतस्तथा॥ बहून्यदृष्टपूर्वाणि पश्याश्चर्याणि
णि भारत॥६॥ इहैकस्थं जगत्कृत्स्नं पश्याद्य सचराच
रं॥ मम देहे गुडाकेश यच्चान्यद्द्रष्टुमिच्छसि॥७॥ न तु
मां शक्यसे द्रष्टुमनेनैव स्वचक्षुषा॥ दिव्यं ददामि ते च
क्षुः पश्य मे योगमैश्वरम्॥८॥ संजय उवाच॥ एवमु
क्त्वा ततो राजन्महायोगेश्वरो हरिः॥ दर्शयामास पार्था ॥६३॥

य परमं रूपमैश्वरम्॥९॥ अनेकवक्त्रनयनमनेकाद्भुतद
र्शनं॥ अनेकदिव्याभरणं दिव्यानेकोद्यतायुधम्॥१०॥ दि
व्यमाल्याम्बरधरं दिव्यगन्धानुलेपनं॥ सर्वाश्चर्यमयं देवम
नंतं विश्वतोमुखं॥११॥ दिवि सूर्यसहस्रस्य भवेद्युगप
दुत्थिता॥ यदि भाः सदृशी सा स्याद्भासस्तस्य महात्मनः॥१२॥
तत्रैकस्थं जगत्कृत्स्नं प्रविभक्तमनेकधा॥ अपश्यद्देवदेव

नश्विनौ मरुतस्तथा॥ वहून्यदृष्टपूर्वाणि पश्याश्चर्याणि
भारत॥ ६॥ इहैकस्थं जगत्कृत्स्नं पश्याद्य सचराच
रं॥ मम देहे गुडाकेश यच्चान्यद्द्रष्टुमिच्छसि॥ ७॥ न तु
मां शक्यसे द्रष्टुमनेनैव स्वचक्षुषा॥ दिव्यं ददामि ते च
क्षुः पश्य मे योगमैश्वरम्॥ ८॥ संजय उवाच॥ एवमु
क्त्वा ततो राजन्महायोगेश्वरो हरिः॥ दर्शयामास पार्था

य परमं रूपमैश्वरम्॥ ९॥ अनेकवक्त्रनयनमनेकाद्भुतद
र्शनं॥ अनेकदिव्याभरणं दिव्यानेकोद्यतायुधम्॥ १०॥ दि
व्यमाल्याम्बरधरं दिव्यगन्धानुलेपनं॥ सर्वाश्चर्यमयं देवम
नन्तं विश्वतोमुखं॥ ११॥ दिवि सूर्यसहस्रस्य भवेद्युगप
दुत्थिता॥ यदि भाः सदृशी सा स्याद्भासस्तस्य महात्मनः॥ १२॥
तत्रैकस्थं जगत्कृत्स्नं प्रविभक्तमनेकधा॥ अपश्यद्देवदेव

॥ भगी ॥
॥ ६४ ॥

स्पृशरीरे पांडवस्तदा ॥१३॥ ततः स विस्मयाविष्टो हृष्टरोमा ।
धनंजयः ॥ प्रणम्य शिरसा देवं कृतांजलिरभाषत ॥१४॥
अर्जुन उवाच ॥ पश्यामि देवांस्तव देव देहे सर्वांस्तथा भूत
विशेषसंघान् ॥ ब्रह्माणमीशं कमलासनस्थमृषींश्च स
र्वानुरगांश्च दिव्यान् ॥ अनेकबाहूदरवक्त्रनेत्रं पश्यामि
त्वां सर्वतोनंतरूपं ॥ नांतं न मध्यं न पुनस्तवादिं पश्या । ॥ ६४ ॥

मि विश्वेश्वर विश्वरूपम् ॥१६॥ किरीटिनं गदिनं चक्रिणं च
तेजोराशिं सर्वतो दीप्तिमंतं ॥ पश्यामि त्वां दुर्निरीक्ष्यं समंता
द्दीप्तानलार्कद्युतिमप्रमेयं ॥१७॥ त्वमक्षरं परमं वेदितव्यं
त्वमस्य विश्वस्य परं निधानं ॥ त्वमव्ययः शाश्वतधर्म
गोप्ता सनातनस्त्वं पुरुषो मतो मे ॥१८॥ अनादिमध्यांत
मनंतवीर्यमनंतबाहुं शशिसूर्यनेत्रं ॥ पश्यामि त्वां दी ।

न्तरुताशवक्त्रं स्वतेजसा विश्वमिदं तपंतं ॥१९॥ द्यावा
पृथिव्योरिदमंतरं हि व्याप्तं त्वयैकेन दिशश्च सर्वाः ॥ दृ
ष्ट्वाद्भुतं रूपमुग्रं तवेदं लोकत्रयं प्रव्यथितं महात्मन् ॥२०
अमी हि त्वां सुरसंघा विशंति केचिद्भीताः प्रांजलयो गृणं
ति ॥ स्वस्तीत्युक्त्वा महर्षिसिद्धसंघाः स्तुवंति त्वां स्तुतिभि
:पुष्कलाभिः ॥२१॥ रुद्रादित्या वसवो ये च साध्या विश्वेश्वि

नौ मरुतश्चोष्मपाश्च ॥ गंधर्वयक्षासुरसिद्धसंघा वीक्षंते
त्वां विस्मिताश्चैव सर्वे ॥२२॥ रूपं महत्ते बहुवक्त्रनेत्रं म
हाबाहो बहुबाहूरुपादं ॥ बहूदरं बहुदंष्ट्राकरालं दृष्ट्वा
लोकाः प्रव्यथितास्तथाहं ॥२३॥ नभःस्पृशं दीप्तमनेकव
र्णं व्यात्ताननं दीप्तविशालनेत्रम् ॥ दृष्ट्वा हि त्वां प्रव्यथितां
तरात्मा धृतिं न विंदामि शमं च विष्णो ॥२४॥ दंष्ट्राकराला

नि च ते मुखानि दृष्ट्वैव कालानलसन्निभानि ॥ दिशो न जा
ने न लभे च सर्म प्रसीद देवेश जगन्निवास ॥२५॥ अमी च
त्वां धृतराष्ट्रस्य पुत्राः सर्वे सहैवावनिपालसंघैः ॥ भीष्मो
द्रोणः सूतपुत्रस्तथासौ सहास्मदीयैरपि योधमुख्यैः ॥
२६॥ वक्त्राणि ते त्वरमाणा विशंति दंष्ट्राकरालानि भया
नकानि ॥ केचिद्विलग्ना दशनांतरेषु संदृश्यंते चूर्णि ॥६६॥

तैरुत्तमांगैः ॥ २७॥ यथा नदीनां बहवोंबुवेगाः समुद्रमे
वाभिमुखा द्रवंति ॥ तथा तवामी नरलोकवीरा विशंति व
क्त्राण्यभिविज्वलंति ॥ २८॥ यथा प्रदीप्तं ज्वलनं पतंगा वि
शंति नाशाय समृद्धवेगाः ॥ तथैव नाशाय विशंति लो
कास्तवापि वक्त्राणि समृद्धवेगाः ॥ २९॥ लेलिह्यसे ग्रस
मानः समंताल्लोकान्समग्रान्वदनैर्ज्वलद्भिः ॥ तेजो

भिरापूर्य जगत्समग्रं भासस्तवोग्राः प्रतपंति विष्णोः॥
३०॥ आख्याहि मे को भवानुग्ररूपो नमोस्तु ते देववर
प्रसीद॥ विज्ञातुमिच्छामि भवंतमाद्यं न हि प्रजानामि
तव प्रवृत्तिं॥३१॥ श्रीभगवानुवाच॥ कालोस्मि लोक
क्षयकृत्प्रवृद्धो लोकान्समाहर्तुमिह प्रवृत्तः॥ ऋते
पि त्वां न भविष्यंति सर्वे येवस्थिताः प्रत्यनीकेषु यो

धाः॥३२॥ तस्मात्त्वमुत्तिष्ठ यशो लभस्व जित्वा शत्रून् भुंक्ष्व रा
ज्यं समृद्धम्॥ मयैवैते निहताः पूर्वमेव निमित्तमात्रं भ
व सव्यसाचिन्॥३३॥ द्रोणं च भीष्मं च जयद्रथं च कर्णं
तथान्यानपि योधवीरान्॥ मया हतांस्त्वं जहि मा व्यथि
ष्ठा युध्यस्व जेतासि रणे सपत्नान्॥३४॥ संजय उवाच॥
एतच्छ्रुत्वा वचनं केशवस्य कृतांजलिर्वेपमानः किरी

॥भ॰गी॥
॥६०॥

टी॥ नमस्कृत्वा भूय एवाह कृष्णं सगद्गदं भीतभीतः प्र
णम्य ॥३५॥ अर्जुन उवाच ॥ स्थाने हृषीकेश तव प्रकी
र्त्या जगत्प्रहृष्यत्यनुरज्यते च ॥ रक्षांसि भीतानि दिशो
द्रवंति सर्वे नमस्यंति च सिद्धसंघाः ॥३६॥ कस्माच्च ते
न नमेरन्महात्मन्गरीयसे ब्रह्मणोप्यादिकर्त्रे ॥ अनं
त देवेश जगन्निवास त्वमक्षरं सदसत्तत्परं यत् ॥ ॥६०॥

३७॥ त्वमादिदेवः पुरुषः पुराणास्त्वमस्य विश्वस्य परं नि
धानम् ॥ वेत्तासि वेद्यं च परं च धाम त्वया ततं विश्वम
नंतरूपं ॥३८॥ वायुर्यमोग्निर्वरुणः शशांकः प्रजापति
स्त्वं प्रपितामहश्च ॥ नमो नमस्तेस्तु सहस्रकृत्वः पु
नश्च भूयोपि नमो नमस्ते ॥३९॥ नमः पुरस्तादथ पृष्ठ
तस्ते नमोस्तु ते सर्वत एव सर्व ॥ अनंतवीर्यामितवि

॥ भ.गी. ॥
॥ ६५ ॥

क्रमस्त्वं सर्वं समाप्नोषि ततोसि सर्वः ॥ ४० ॥ सखेति मत्वा
प्रसभं यदुक्तं हे कृष्ण हे यादव हे सखेति ॥ अजानता मा
हिमानं तवेदं मया प्रमादात्प्रणयेन वापि ॥ ४१ ॥ यच्चावहा
सार्थमसत्कृतोसि विहारशय्यासनभोजनेषु ॥ एकोथ
वाप्यच्युत तत्समक्षं तत्क्षामये त्वामहमप्रमेयं ॥ ४२ ॥ पि
तासि लोकस्य चराचरस्य त्वमस्य पूज्यश्च गुरुर्गरीयान् ॥ ६५ ॥

॥ न त्वत्समोस्त्यभ्यधिकः कुतोन्यो लोकत्रयेप्यप्रतिमप्र
भावः ॥ ४३ ॥ तस्मात्प्रणम्य प्रणिधाय कायं प्रसादये त्वाम
हमीशमीड्यं ॥ पितेव पुत्रस्य सखेव सख्युः प्रियः प्रियाया
र्हसि देव सोढुं ॥ ४४ ॥ अदृष्टपूर्वं हृषितोस्मि दृष्ट्वा भयेन
च प्रव्यथितं मनो मे ॥ तदेव मे दर्शय देव रूपं प्रसीद दे
वेश जगन्निवास ॥ ४५ ॥ किरीटिनं गदिनं चक्रहस्तमिच्छामि

॥भगी
॥८०॥

कामित्वां द्रष्टुमहं तथैव॥ तेनैव रूपेणाचतुर्भुजेन स
हस्रबाहो भव विश्वमूर्त्ते॥ ४६॥ श्रीभगवानुवाच॥ मया
प्रसन्नेन तवार्जुनेदं रूपं परं दर्शितमात्मयोगात्॥ ते
जोमयं विश्वमनन्तमाद्यं यन्मे त्वदन्येन न दृष्टपूर्वं
॥४७॥ न वेदयज्ञाध्ययनैर्न दानैर्न च क्रियाभिर्न तपोभि
रुग्रैः॥ एवं रूपः शक्य अहं नृलोके द्रष्टुं त्वदन्येन कुरु ॥८०॥

प्रवीर॥ ४८॥ मा ते व्यथा मा च विमूढभावो दृष्ट्वा रूपं घोर
मीदृङ्ममेदं॥ व्यपेतभीः प्रीतमनाः पुनस्त्वं तदेव मे रूप
मिदं प्रपश्य॥ ४९॥ संजय उवाच॥ इत्यर्जुनं वासुदेवस्त
थोक्त्वा स्वकं रूपं दर्शयामास भूयः॥ आश्वासयामास च
भीतमेनं भूत्वा पुनः सौम्यवपुर्महात्मा॥ ५०॥ अर्जुन उ
वाच॥ दृष्ट्वेदं मानुषं रूपं तव सौम्यं जनार्दन॥ इदानीम

॥भ०गी॥ स्मिसंवृत्तःसचेताःप्रकृतिंगतः॥५१॥श्रीभगवानुवाच॥
॥७१॥ सुदुर्दर्शमिदंरूपंदृष्टवानसियन्मम॥देवाअप्यस्यरू
पस्यनित्यंदर्शनकांक्षिणा॥५२॥नाहंवेदैर्नतपसान
दानेननचेज्यया॥शक्यएवंविधोद्रष्टुंदृष्टवानसिमां
यथा॥५३॥भक्त्यात्वनन्ययाशक्यअहमेवंविधोर्जुन
॥ज्ञातुंद्रष्टुंचतत्त्वेनप्रवेष्टुंचपरंतप॥५४॥मत्कर्म ॥७१॥

कृन्मत्परमोमद्भक्तःसंगवर्जितः॥निर्वैरःसर्वभूतेषु
यःसमामेतिपांडव॥५५॥इतिश्रीभगव०विश्वरू
पदर्शनयोगोनामएकादशोध्यायः॥११॥अर्जुनउ
वाच॥एवंसततयुक्तायेभक्तास्त्वांपर्युपासते॥
येचाप्यक्षरमव्यक्तंतेषांकेयोगवित्तमाः॥१॥
श्रीभगवानुवाच॥मय्यावेश्यमनोयेमांनित्ययु

त्ताउपासते॥ श्रद्धयापरयोपेतास्तेमेयुक्ततमामताः॥ २॥
येत्वक्षरमनिर्देश्यमव्यक्तंपर्युपासते॥ सर्वत्रगमचिंत्यं
चकूटस्थमचलंध्रुवं॥ ३॥ संनियम्येंद्रियग्रामंसर्वत्रस
मबुद्धयः॥ तेप्राप्नुवंतिमामेवसर्वभूतहितेरताः॥ ४॥
क्लेशोधिकतरस्तेषामव्यक्तासक्तचेतसां॥ अव्यक्ताहि
गतिर्दुःखंदेहवद्भिरवाप्यते॥ ५॥ येतुसर्वाणिकर्माणिम

यिसंन्यस्यमत्पराः॥ अनन्येनैवयोगेनमांध्यायंतउपासते
६॥ तेषामहंसमुद्धर्त्तामृत्युसंसारसागरात्॥ भवामिनचि
रात्पार्थमय्यावेशितचेतसां॥ ७॥ मय्येवमनआधत्स्वम
यिबुद्धिंनिवेशय॥ निवसिष्यसिमय्येवअतऊर्ध्वंनसंशयः
८॥ अथचित्तंसमाधातुंनशक्नोषिमयिस्थिरं॥ अभ्यासयो
गेनततोमामिच्छाप्तुंधनंजय॥ ९॥ अभ्यासेप्यसमर्थोसिम

॥भ॰गी॥
॥७३॥

त्कर्मपरमोभव॥ मदर्थमपिकर्माणिकुर्वन्सिद्धिमवाप्स्यसि॥
१०॥ अथैतदप्यशक्तोसि कर्तुंमद्योगमाश्रितः॥ सर्वकर्मफल
त्यागंततःकुरुयतात्मवान्॥ ११॥ श्रेयोहिज्ञानमभ्यासा
ज्ज्ञानाद्ध्यानंविशिष्यते॥ ध्यानात्कर्मफलत्यागस्त्यागाच्छान्तिर
नन्तरं॥ १२॥ अद्वेष्टासर्वभूतानांमैत्रःकरुणएवच॥ निर्म
मोनिरहंकारःसमदुःखसुखःक्षमी॥ १३॥ संतुष्टःसततंयोगी ॥७३॥

यतात्मादृढनिश्चयः॥ मय्यर्पितमनोबुद्धिर्योमद्भक्तःसमेप्रिय
ः॥ १४॥ यस्मान्नोद्विजतेलोकोलोकान्नोद्विजतेचयः॥ हर्षामर्ष
भयोद्वेगैर्मुक्तोयःसचमेप्रियः॥ १५॥ अनपेक्षःशुचिर्दक्षउदा
सीनोगतव्यथः॥ सर्वारंभपरित्यागीयोमद्भक्तःसमेप्रियः॥ १६
योनहृष्यतिनद्वेष्टिनशोचतिनकांक्षति॥ शुभाशुभपरित्या
गीभक्तिमान्यःसमेप्रियः॥ १७॥ समःशत्रौचमित्रेचतथामाना

॥भ.गी.॥ पमानयोः॥ शीतोष्णसुखदुःखेषु समः संगविवर्जितः॥ १८॥ तु
॥७४॥ ल्यनिंदास्तुतिर्मौनी संतुष्टो येन केनचित्॥ अनिकेतः स्थिरमति
र्भक्तिमान्मे प्रियो नरः॥ १९॥ ये तु धर्म्यामृतमिदं यथोक्तं पर्युपा
सते॥ श्रद्दधाना मत्परमा भक्तास्तेतीव मे प्रियाः॥ २०॥ इति श्रीभ
ग० भक्तियोगो नाम द्वादशोध्यायः॥ १२॥ अर्जुन उवाच॥ प्रकृतिं पु
रुषं चैव क्षेत्रं क्षेत्रज्ञमेव च॥ एतद्वेदितुमिच्छामि ज्ञानं ज्ञेयं च के ॥७४॥

शव॥ १॥ श्रीभगवानुवाच॥ इदं शरीरं कौंतेय क्षेत्रमित्यभिधी
यते॥ एतद्यो वेत्ति तं प्राहुः क्षेत्रज्ञमिति तद्विदः॥ २॥ क्षेत्रज्ञं चापि
मां विद्धि सर्वक्षेत्रेषु भारत॥ क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोर्ज्ञानं यत्तज्ज्ञानं
मतं मम॥ ३॥ तत्क्षेत्रं यच्च यादृक्च यद्विकारि यतश्च यत्
॥ स च यो यत्प्रभावश्च तत्समासेन मे शृणु॥ ४॥ ऋषिभिर्ब
हुधा गीतं छंदोभिर्विविधैः पृथक्॥ ब्रह्मसूत्रपदैश्चैव हे

॥भ.गी.॥
॥७५॥

तुमद्भिर्विनिश्चितैः॥ ५॥ महाभूतान्यहंकारो बुद्धिरव्यक्तमे
व च॥ इंद्रियाणि दशैकं च पंच चेंद्रियगोचराः॥ ६॥ इच्छा द्वेषः
सुखं दुःखं संघातश्चेतना धृतिः॥ एतत्क्षेत्रं समासेन सवि
कारमुदाहृतं॥ ७॥ अमानित्वमदंभित्वमहिंसा क्षांतिरा
र्जवं॥ आचार्योपासनं शौचं स्थैर्यमात्मविनिग्रहः॥ ८॥ इंद्रि
यार्थेषु वैराग्यमनहंकार एव च॥ जन्ममृत्युजराव्याधिदुः ॥७५॥

खदोषानुदर्शनं॥ ९॥ असक्तिरनभिष्वंगः पुत्रदारगृहा
दिषु॥ नित्यं च समचित्तत्वमिष्टानिष्टोपपत्तिषु॥ १०॥ मयि
चानन्ययोगेन भक्तिरव्यभिचारिणी॥ विविक्तदेशसेवित्वम
रतिर्जनसंसदि॥ ११॥ अध्यात्मज्ञाननित्यत्वं तत्त्वज्ञाना
र्थदर्शनं॥ एतज्ज्ञानमिति प्रोक्तमज्ञानं यदतोन्यथा॥ १२॥
ज्ञेयं यत्तत्प्रवक्ष्यामि यज्ज्ञात्वामृतमश्नुते॥ अनादिमत्परं ब्र

ह्म न सत्तन्नासदुच्यते ॥ १३ ॥ सर्वतःपाणिपादं तत्सर्वतोक्षि
शिरोमुखं । सर्वतःश्रुतिमल्लोके सर्वमावृत्य तिष्ठति ॥ १४ ॥ स
र्वेन्द्रियगुणाभासं सर्वेन्द्रियविवर्जितं ॥ असक्तं सर्वभृच्चै
व निर्गुणं गुणभोक्तृ च ॥ १५ ॥ बहिरन्तश्च भूतानामचरं
चरमेव च ॥ सूक्ष्मत्वात्तदविज्ञेयं दूरस्थं चान्तिके च यत्त
त् ॥ १६ ॥ अविभक्तं च भूतेषु विभक्तमिव च स्थितं ॥ भूतभ

र्तृ च तज्ज्ञेयं ग्रसिष्णु प्रभविष्णु च ॥ १७ ॥ ज्योतिषामपि
तज्ज्योतिस्तमसः परमुच्यते ॥ ज्ञानं ज्ञेयं ज्ञानगम्यं हृदि
सर्वस्य धिष्ठितं ॥ १८ ॥ इति क्षेत्रं तथा ज्ञानं ज्ञेयं चोक्तं स
मासतः ॥ मद्भक्त एतद्विज्ञाय मद्भावायोपपद्यते ॥ १९ ॥
प्रकृतिं पुरुषं चैव विद्ध्यनादी उभावपि ॥ विकारांश्च गु
णांश्चैव विद्धि प्रकृतिसंभवान् ॥ २० ॥ कार्यकारणक

॥ भगी ॥
॥ ७१ ॥

र्तृत्वे हेतुः प्रकृतिरुच्यते ॥ पुरुषः सुखदुःखानां भोक्तृ
त्वे हेतुरुच्यते ॥२१॥ पुरुषः प्रकृतिस्थो हि भुंक्ते प्रकृति
जान्गुणान् ॥ कारणं गुणसंगोस्य सदसद्योनिजन्मसु
॥२२॥ उपद्रष्टानुमंता च भर्त्ता भोक्ता महेश्वरः ॥ परमात्मे
ति चाप्युक्तो देहेस्मिन्पुरुषः परः ॥२३॥ य एवं वेत्ति पुरु
षं प्रकृतिं च गुणैः सह ॥ सर्वथा वर्त्तमानोपि न स भूयो ॥ ७१ ॥

भिजायते ॥२४॥ ध्यानेनात्मनि पश्यंति केचिदात्मानमात्म
ना ॥ अन्ये सांख्येन योगेन कर्मयोगेन चापरे ॥२५॥ अन्ये
त्वेवमजानंतः श्रुत्वान्येभ्य उपासते ॥ तेपि चातितरंत्येव
मृत्युं श्रुतिपरायणाः ॥२६॥ यावत्संजायते किंचित्सत्वं
स्थावरजंगमं ॥ क्षेत्रक्षेत्रज्ञसंयोगात्तद्विद्धि भरतर्षभ
॥२७॥ समं सर्वेषु भूतेषु तिष्ठंतं परमेश्वरं ॥ विनश्यत्स्व

विनश्यंतं यः पश्यति स पश्यति ॥ २८ ॥ समं पश्यं हि सर्वत्र
समवस्थितमीश्वरम् ॥ न हिनस्त्यात्मनात्मानं ततो या
ति परां गतिम् ॥ २९ ॥ प्रकृत्यैव च कर्माणि क्रियमाणानि
सर्वशः ॥ यः पश्यति तथात्मानमकर्त्तारं स पश्यति ॥ ३०
यदा भूतपृथग्भावमेकस्थमनुपश्यति ॥ तत एव च वि
स्तारं ब्रह्म संपद्यते तदा ॥ ३१ ॥ अनादित्वान्निर्गुणत्वात्प

रमात्मायमव्ययः ॥ शरीरस्थोपि कौंतेय न करोति न लिप्य
ते ॥ ३२ ॥ यथा सर्वगतं सौक्ष्म्यादाकाशं नोपलिप्यते ॥ सर्वत्रा
वस्थितो देहे तथात्मा नोपलिप्यते ॥ ३३ ॥ यथा प्रकाशय
त्येकः कृत्स्नं लोकमिमं रविः ॥ क्षेत्रं क्षेत्री तथा कृत्स्नं प्रका
शयति भारत ॥ ३४ ॥ क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोरेवमंतरं ज्ञानचक्षु
षा ॥ भूतप्रकृतिमोक्षं च ये विदुर्यांति ते परम् ॥ ३५ ॥ इति

श्रीभगवं॰ क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोगो नाम त्रयोदशोध्यायः ॥१३॥ श्री
भगवानुवाच ॥ परंभूयः प्रवक्ष्यामि ज्ञानानां ज्ञानमुत्तमं ॥
यज्ज्ञात्वा मुनयः सर्वे परां सिद्धिमितो गताः ॥१॥ इदं ज्ञान
मुपाश्रित्य मम साधर्म्यमागताः ॥ सर्गेपि नोपजायंते प्रल
ये न व्यथंति च ॥२॥ मम योनिर्महद्ब्रह्म तस्मिन्गर्भं दधाम्
यहं ॥ संभवः सर्वभूतानां ततो भवति भारत ॥३॥ सर्व

योनिषु कौंतेय मूर्तयः संभवंति याः ॥ तासां ब्रह्म महद्योनि
रहं बीजप्रदः पिता ॥४॥ सत्वं रजस्तम इति गुणाः प्रकृति
संभवाः ॥ निबध्नंति महाबाहो देहे देहिनमव्ययं ॥५॥ तत्र
सत्वं निर्मलत्वात्प्रकाशकमनामयं ॥ सुखसंगेन बध्नाति
ज्ञानसंगेन चानघ ॥६॥ रजो रागात्मकं विद्धि तृष्णासंग
समुद्भवं ॥ तन्निबध्नाति कौंतेय कर्मसंगेन देहिनं ॥

७॥ तमस्त्वज्ञानजं विद्धि मोहनं सर्वदेहिनां॥ प्रमादालस्य
निद्राभिस्तन्निबध्नाति भारत॥ ८॥ सत्त्वं सुखे संजयति र
जः कर्मणि भारत॥ ज्ञानमावृत्य तु तमः प्रमादे संजयत्यु
त॥ ९॥ रजस्तमश्चाभिभूय सत्त्वं भवति भारत॥ रजः स
त्त्वं तमश्चैव तमः सत्त्वं रजस्तथा॥ १०॥ सर्वद्वारेषु देहे
स्मिन्प्रकाश उपजायते॥ ज्ञानं यदा तदा विद्याद्विवृद्धं स

त्त्वमित्युत॥ ११॥ लोभः प्रवृत्तिरारंभः कर्मणामशमः स्पृहा
॥ रजस्येतानि जायंते विवृद्धे भरतर्षभ॥ १२॥ अप्रकाशोप्र
वृत्तिश्च प्रमादो मोह एव च॥ तमस्येतानि जायंते विवृद्धे कु
रुनंदन॥ १३॥ यदा सत्त्वे प्रवृद्धे तु प्रलयं याति देहभृत्॥
तदोत्तमविदांल्लोकानमलान्प्रतिपद्यते॥ १४॥ रजसि प्रल
यं गत्वा कर्मसंगिषु जायते॥ तथा प्रलीनस्तमसि मूढयोनि

षु जायते॥१५॥ कर्मणः सुकृतस्याहुः सात्त्विकं निर्मलं फल
म्॥ रजसस्तु फलं दुःखमज्ञानं तमसः फलम्॥१६॥ सत्त्वा
त्संजायते ज्ञानं रजसो लोभ एव च॥ प्रमादमोहौ तमसो भ
वतोऽज्ञानमेव च॥१७॥ ऊर्ध्वं गच्छन्ति सत्त्वस्था मध्ये तिष्ठन्ति
राजसाः॥ जघन्यगुणवृत्तिस्था अधो गच्छन्ति तामसाः॥१८
नान्यं गुणेभ्यः कर्तारं यदा द्रष्टानुपश्यति॥ गुणेभ्यश्च प

रं वेत्ति मद्भावं सोऽधिगच्छति॥१९॥ गुणानेतानतीत्य त्रीन्देही
देहसमुद्भवान्॥ जन्ममृत्युजरादुःखैर्विमुक्तोऽमृतमश्नुते॥२०
अर्जुन उवाच॥ कैर्लिंगैस्त्रीन्गुणानेतानतीतो भवति प्रभो
॥ किमाचारः कथं चैतांस्त्रीन्गुणानतिवर्तते॥२१॥ श्रीभगा
वानुवाच॥ प्रकाशं च प्रवृत्तिं च मोहमेव च पांडव॥ न द्वेष्टि
संप्रवृत्तानि न निवृत्तानि कांक्षति॥२२॥ उदासीनवदासी

भ.गी.
८२

नो गुणैर्यो न विचाल्यते ॥ गुणा वर्त्तंत इत्येवं योवतिष्ठति नें
गते ॥ २३ ॥ समदुःखसुखः स्वस्थः समलोष्टाश्मकांचनः ॥
तुल्यप्रियाप्रियो धीरस्तुल्यनिंदात्मसंस्तुतिः ॥ २४ ॥ माना
पमानयोस्तुल्यस्तुल्यो मित्रारिपक्षयोः ॥ सर्वारंभपरि
त्यागी गुणातीतः स उच्यते ॥ २५ ॥ मां च योव्यभिचारेण भ
क्तियोगेन सेवते ॥ स गुणान्समतीत्यैतान्ब्रह्मभूयाय क ॥ ८२ ॥

ल्पते ॥ २६ ॥ ब्रह्मणो हि प्रतिष्ठाहममृतस्याव्ययस्य च ॥ शा
श्वतस्य च धर्मस्य सुखस्यैकांतिकस्य च ॥ २७ ॥ इति श्री भ
गव० गुणत्रयविभागयोगो नाम चतुर्दशोध्यायः ॥ १४ ॥ श्री
भगवानुवाच ॥ ऊर्ध्वमूलमधःशाखमश्वत्थं प्राहुरव्य
यम् ॥ छंदांसि यस्य पर्णानि यस्तं वेद स वेदवित् ॥ १ ॥ अ
धश्चोर्ध्वं प्रसृतास्तस्य शाखा गुणप्रवृद्धा विषयप्रवालाः ॥

॥ भ.गी. ॥ नो गुणैर्यो न विचाल्यते ॥ गुणा वर्त्तंत इत्येवं योवतिष्ठति नें
॥ ८२ ॥ गते ॥ २३ ॥ समदुःखसुखः स्वस्थः समलोष्टाश्मकांचनः ॥
तुल्यप्रियाप्रियो धीरस्तुल्यनिंदात्मसंस्तुतिः ॥ २४ ॥ माना
पमानयोस्तुल्यस्तुल्यो मित्रारिपक्षयोः ॥ सर्वारंभपरि
त्यागी गुणातीतः स उच्यते ॥ २५ ॥ मां च योव्यभिचारेण भ
क्तियोगेन सेवते ॥ स गुणान्समतीत्यैतान्ब्रह्मभूयाय क ॥ ८२ ॥

ल्पते ॥ २६ ॥ ब्रह्मणो हि प्रतिष्ठाहममृतस्याव्ययस्य च ॥ शा
श्वतस्य च धर्मस्य सुखस्यैकांतिकस्य च ॥ २७ ॥ इति श्रीभ
गवद्गीतासु त्रयविभागयोगो नाम चतुर्दशोध्यायः ॥ १४ ॥ श्री
भगवानुवाच ॥ ऊर्ध्वमूलमधःशाखमश्वत्थं प्राहुरव्य
यम् ॥ छंदांसि यस्य पर्णानि यस्तं वेद स वेदवित् ॥ १ ॥ अ
धश्चोर्ध्वं प्रसृतास्तस्य शाखा गुणप्रवृद्धा विषयप्रवालाः ॥

अधश्चमूलान्यनुसंततानिकर्म्मानुबंधीनिमनुष्यलोके
॥२॥नरूपमस्येहतथोपलभ्यतेनांतोनचादिर्नचसंप्रति
ष्ठा॥अश्वत्थमेनंसुविरूढमूलमसंगशस्त्रेणदृढेनछि
त्वा॥३॥ततःपदंतत्परिमार्गितव्यंयस्मिन्गताननिवर्त्तं
तिभूयः॥तमेवचाद्यंपुरुषंप्रपद्येयतःप्रवृत्तिःप्रसृता
पुराणी॥४॥निर्मानमोहाजितसंगदोषाअध्यात्मनित्या

विनिवृत्तकामा॥द्वंद्वैर्विमुक्ताःसुखदुःखसंज्ञैर्गच्छंत्यमूढाः
पदमव्ययंतत्॥५॥नतद्भासयतेसूर्योनशशांकोनपाव
कः॥यद्गत्वाननिवर्त्तंतेतद्धामपरमंमम॥६॥ममैवांशो
जीवलोकेजीवभूतःसनातनः॥मनःषष्ठानींद्रियाणिप्रकृ
तिस्थानिकर्षति॥७॥शरीरंयदवाप्नोतियच्चाप्युत्क्राम
तीश्वरः॥गृहीत्वैतानिसंयातिवायुर्गंधानिवाशयात्॥८॥

श्रोत्रं चक्षुः स्पर्शनं च रसनं घ्राणमेव च॥ अधिष्ठाय मन
श्चायं विषयानुपसेवते॥९॥ उत्क्रामंतं स्थितं वापि भुंजानं वा
गुणान्वितं॥ विमूढा नानुपश्यंति पश्यंति ज्ञानचक्षुषः
१०॥ यतंतो योगिनश्चैनं पश्यंत्यात्मन्यवस्थितं॥ यतंतो
प्यकृतात्मानो नैनं पश्यंत्यचेतसः॥११॥ यदादित्यगतं ते
जो जगद्भासयतेखिलं॥ यच्चंद्रमसि यच्चाग्नौ तत्तेजो वि

द्धि मामकं॥१२॥ गामाविश्य च भूतानि धारयाम्यहमोज
सा॥ पुष्णामि चौषधीः सर्वाः सोमो भूत्वा रसात्मकः॥१३॥ अ
हं वैश्वानरो भूत्वा प्राणिनां देहमाश्रितः॥ प्राणापानसमा
युक्तः पचाम्यन्नं चतुर्विधं॥१४॥ सर्वस्य चाहं हृदि सन्निवि
ष्टो मत्तः स्मृतिर्ज्ञानमपोहनं च॥ वेदैश्च सर्वैरहमेव वेद्यो
वेदांतकृद्वेदविदेव चाहं॥१५॥ द्वाविमौ पुरुषौ लोके क्ष

॥ भ.गी ॥ रश्चाक्षर एव च ॥ क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थोक्षर उ
॥ ८५ ॥ च्यते ॥ १६ ॥ उत्तमः पुरुषस्त्वन्यः परमात्मेत्युदाहृतः ॥ यो लो
कत्रयमाविश्य बिभर्त्यव्यय ईश्वरः ॥ १७ ॥ यस्मात्क्षरम
तीतोहमक्षरादपि चोत्तमः ॥ अतोस्मि लोके वेदे च प्रथि
तः पुरुषोत्तमः ॥ १८ ॥ यो मामेवमसंमूढो जानाति पुरुषो
त्तमं ॥ स सर्वविद्भजति मां सर्वभावेन भारत ॥ १९ ॥ इति ॥ ८५ ॥

गुह्यतमं शास्त्रमिदमुक्तं मयानघ ॥ एतद्बुद्ध्वा बुद्धिमान्स्या
त्कृतकृत्यश्च भारत ॥ २० ॥ इति श्रीभगव०पुरुषोत्तमयोगो
नाम पंचदशोध्यायः ॥ १५ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अभयं सत्त्व
संशुद्धिर्ज्ञानयोगव्यवस्थितिः ॥ दानं दमश्च यज्ञश्च स्वाध्या
यस्तप आर्जवम् ॥ १ ॥ अहिंसा सत्यमक्रोधस्त्यागः शांतिर
पैशुनम् ॥ दया भूतेष्वलोलुप्त्वं मार्दवं ह्रीरचापलम् ॥ २ ॥

॥भ॰गी॥ ॥८६॥

तेजः क्षमा धृतिः शौचमद्रोहो नातिमानिता ॥ भवंति संप
दं दैवीमभिजातस्य भारत ॥ ३ ॥ दंभो दर्पोभिमानश्च क्रो
धः पारुष्यमेव च ॥ अज्ञानं चाभिजातस्य पार्थ संपदमासु
रीम् ॥ ४ ॥ दैवी संपद्विमोक्षाय निबंधायासुरी मता ॥ माशु
चः संपदं दैवीमभिजातोसि पांडव ॥ ५ ॥ द्वौ भूतसर्गौ लोके
स्मिन्दैव आसुर एव च ॥ दैवो विस्तरशः प्रोक्त आसुरं पार्थ ॥८६॥

मे शृणु ॥ ६ ॥ प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च जना न विदुरासुराः ॥
न शौचं नापि चाचारो न सत्यं तेषु विद्यते ॥ ७ ॥ असत्यमप्र
तिष्ठं ते जगदाहुरनीश्वरं ॥ अपरस्परसंभूतं किमन्यत्का
महैतुकम् ॥ ८ ॥ एतां दृष्टिमवष्टभ्य नष्टात्मानोल्पबुद्धयः ॥
प्रभवंत्युग्रकर्माणः क्षयाय जगतोहिताः ॥ ९ ॥ काममाश्रि
त्य दुःपूरं दंभमानमदान्विताः ॥ मोहाद्गृहीत्वासद्ग्राहान्प्रव

र्त्तन्ते शुचिव्रताः ॥ १० ॥ चिंतामपरिमेयांच प्रलयांतामुपा
श्रिताः ॥ कामोपभोगपरमा एतावदिति निश्चिताः ॥ ११ ॥
आशापाशशतैर्बद्धाः कामक्रोधपरायणाः ॥ ईहंते कामभो
गार्थमन्यायेनार्थसंचयान ॥ १२ ॥ इदमद्य मया लब्धमिमं
प्राप्स्ये मनोरथम ॥ इदमस्तीदमपि मे भविष्यति पुनर्धनं
१३ ॥ असौ मया हतः शत्रुर्हनिष्ये चापरानपि ॥ ईश्वरोहम

हं भोगी सिद्धोहं बलवान्सुखी ॥ १४ ॥ आढ्योभिजनवानस्मि
कोन्योस्ति सदृशोमया ॥ यक्ष्ये दास्यामि मोदिष्य इत्यज्ञानविमो
हिताः ॥ १५ ॥ अनेकचित्तविभ्रांता मोहजालसमावृताः ॥ प्र
सक्ताः कामभोगेषु पतंति नरकेशुचौ ॥ १६ ॥ आत्मसंभाविता
स्तब्धा धनमानमदान्विताः ॥ यजंते नामयज्ञैस्ते दंभेनावि
धिपूर्वकं ॥ १७ ॥ अहंकारं बलं दर्पं कामं क्रोधं च संश्रिताः ॥

॥भ·गी॥ मामात्मपरदेहेषु प्रद्विषंतोभ्यसूयकाः॥१८॥ तानहंद्विषतः
॥८८॥ क्रूरान्संसारेषु नराधमान्॥ क्षिपाम्यजस्रमशुभानासु
रीष्वेवयोनिषु॥१९॥ आसुरींयोनिमापन्नामूढाजन्मनिज
न्मनि॥ मामप्राप्यैवकौंतेयततोयांत्यधमांगतिम्॥२०॥
त्रिविधंनरकस्येदंद्वारंनाशनमात्मनः॥ कामःक्रोधस्तथा ॥८८॥
लोभस्तस्मादेतत्त्रयंत्यजेत्॥२१॥ एतैर्विमुक्तःकौंतेयत

मोद्वारैस्त्रिभिर्नरः॥ आचरत्यात्मनःश्रेयस्ततोयातिपरां
गतिं॥२२॥ यःशास्त्रविधिमुत्सृज्यवर्त्ततेकामकारतः॥ नस
सिद्धिमवाप्नोतिनसुखंनपरांगतिम्॥२३॥ तस्माच्छास्त्रं
प्रमाणंतेकार्याकार्यव्यवस्थितौ॥ ज्ञात्वाशास्त्रविधानोक्तं
कर्मकर्त्तुमिहार्हसि॥२४॥ इतिश्रीभगवद्दैवासुरसंपद्वि
भागयोगोनामषोडशोध्यायः॥१६॥ अर्जुनउवाच॥ येशा

स्त्रविधिमुत्सृज्य यजंते श्रद्धयान्विताः॥ तेषांनिष्ठातुकाकृ
ष्णसत्वमाहोरजस्तमः॥ श्रीभगवानुवाच॥ त्रिविधाभव
तिश्रद्धादेहिनांसास्वभावजा॥ सात्विकीराजसीचैवताम
सीचेतितांशृणु॥२॥ सत्वानुरूपासर्वस्यश्रद्धाभवतिभा
रतः॥ श्रद्धामयोयंपुरुषोयोयच्छ्रद्धःसएवसः॥३॥ यजं
तेसात्विकादेवान्यक्षरक्षांसिराजसाः॥ प्रेतान्भूतगणांश्चा

न्येयजंतेतामसाजनाः॥४॥ अशास्त्रविहितंघोरंतप्यंतेयेत
पोजनाः॥ दंभाहंकारसंयुक्ताःकामरागबलान्विताः॥५॥ कर्षयं
तःशरीरस्थंभूतग्राममचेतसः॥ मांचैवांतःशरीरस्थंतान्वि
द्ध्यासुरनिश्चयान्॥६॥ आहारस्त्वतिसर्वस्यत्रिविधोभवति
प्रियः॥ यज्ञस्तपस्तथादानंतेषांभेदमिमंशृणु॥७॥ आयुः
सत्वबलारोग्यसुखप्रीतिविवर्धनाः॥ रस्याःस्निग्धाःस्थि

॥ भ.गी. ॥
॥ ९० ॥

राः हृद्या आहाराः सात्विकप्रियाः ॥ ८ ॥ कट्वम्ललवणात्युष्ण
तीक्ष्णरूक्षविदाहिनः ॥ आहारा राजसस्येष्टा दुःखशोका
मयप्रदाः ॥ ९ ॥ यातयामं गतरसं पूतिपर्युषितं च यत्
॥ उच्छिष्टमपि चामेध्यं भोजनं तामसप्रियं ॥ १० ॥ अफला
कांक्षिभिर्यज्ञो विधिदृष्टो य इज्यते ॥ यष्टव्यमेवेति मनः
समाधाय स सात्विकः ॥ ११ ॥ अभिसंधाय तु फलं दंभा ॥ ९० ॥

र्थमपि चैव यत् ॥ इज्यते भरतश्रेष्ठ तं यज्ञं विद्धि राजसं
१२ ॥ विधिहीनमसृष्टान्नं मंत्रहीनमदक्षिणं ॥ श्रद्धा
विरहितं यज्ञं तामसं परिचक्षते ॥ १३ ॥ देवद्विजगुरु
प्राज्ञपूजनं शौचमार्जवं ॥ ब्रह्मचर्यमहिंसा च शारी
रं तप उच्यते ॥ १४ ॥ अनुद्वेगकरं वाक्यं सत्यं प्रियहितं
च यत् ॥ स्वाध्यायाभ्यसनं चैव वाङ्मयं तप उच्यते ॥ १५

॥भ०गी॥ ॥९१॥

मनःप्रसादःसौम्यत्वंमौनमात्मविनिग्रहः॥ भावसंशु
द्धिरित्येतत्तपोमानसमुच्यते॥१६॥ श्रद्धयापरयातप्तं
तपस्तत्त्रिविधंनरैः॥ अफलाकांक्षिभिर्युक्तैःसात्त्विकंप
रिचक्षते॥१७॥ सत्कारमानपूजार्थंतपोदंभेनचैव
यत्॥ क्रियतेतदिहप्रोक्तंराजसंचलमध्रुवं॥१८॥ मू
ढग्राहेणात्मनोयत्पीडयाक्रियतेतपः॥ परस्योत्साद ॥९१॥

नार्थंवातत्तामसमुदाहृतम्॥१९॥ दातव्यमितियद्दानं
दीयतेनुपकारिणे॥ देशेकालेचपात्रेचतद्दानंसात्त्विकं
स्मृतं॥२०॥ यत्तुप्रत्युपकारार्थंफलमुद्दिश्यवापुनः॥ दी
यतेचपरिक्लिष्टंतद्दानंराजसमुदाहृतं॥२१॥ अदेशका
लेयद्दानमपात्रेभ्यश्चदीयते॥ असत्कृतमवज्ञातंतत्ता
मसमुदाहृतं॥२२॥ ॐतत्सदितिनिर्देशोब्रह्मणस्त्रि

 विधः स्मृतः॥ ब्राह्मणास्तेन वेदाश्च यज्ञाश्च विहिताः पुरा
 २३॥ तस्मादोमित्युदाहृत्य यज्ञदानतपःक्रियाः॥ प्रवर्त्त
न्ते विधानोक्ताः सततं ब्रह्मवादिनाम्॥ २४॥ तदित्यनभि
संधाय फलं यज्ञतपःक्रियाः॥ दानक्रियाश्च विविधाः
क्रियन्ते मोक्षकांक्षिभिः॥ २५॥ सद्भावे साधुभावे च सदि
त्येतत्प्रयुज्यते॥ प्रशस्ते कर्मणि तथा सच्छब्दः पार्थ युज्य

ते॥ २६॥ यज्ञे तपसि दाने च स्थितिः सदिति चोच्यते॥ कर्म
चैव तदर्थीयं सदित्येवाभिधीयते॥ २७॥ अश्रद्धया हुतं
दत्तं तपस्तप्तं कृतं च यत्॥ असदित्युच्यते पार्थ न च त
त्प्रेत्य नो इह॥ २८॥ इति श्रीभगवत्श्रद्धात्रयविभागयो
गो नाम सप्तदशोऽध्यायः॥ १७॥ अर्जुन उवाच॥ संन्यास
स्य महाबाहो तत्त्वमिच्छामि वेदितुं॥ त्यागस्य च हृषीके

श्च पृथक्केशिनिषूदन॥१॥ श्रीभगवानुवाच॥ काम्या
नां कर्मणां न्यासं संन्यासं कवयो विदुः॥ सर्वकर्मफलत्या
गं प्राहुस्त्यागं विचक्षणाः॥२॥ त्याज्यं दोषवदित्येके कर्म
प्राहुर्मनीषिणः॥ यज्ञदानतपःकर्म न त्याज्यं कार्यमेव
च॥३॥ निश्चयं शृणु मे तत्र त्यागे भरतसत्तम॥ त्यागो
हि पुरुषव्याघ्र त्रिविधः संप्रकीर्तितः॥४॥ यज्ञदानत ॥९३॥

पःकर्म न त्याज्यं कार्यमेव तत्॥ यज्ञो दानं तपश्चैव पा
वनानि मनीषिणां॥५॥ एतान्यपि तु कर्माणि संगं त्य
क्त्वा फलानि च॥ कर्तव्यानीति मे पार्थ निश्चितं मतमुत्त
मं॥६॥ नियतस्य तु संन्यासः कर्मणो नोपपद्यते॥
मोहात्तस्य परित्यागस्तामसः परिकीर्तितः॥७॥ दुःख
मित्येव यत्कर्म कायक्लेशभयात्त्यजेत्॥ स कृत्वा राजसं

॥भ०गी॥
॥९३॥

श एव केशिनिषूदन ॥१॥ श्रीभगवानुवाच ॥ काम्या-
नां कर्मणां न्यासं संन्यासं कवयो विदुः ॥ सर्वकर्मफलत्या-
गं प्राहुस्त्यागं विचक्षणाः ॥२॥ त्याज्यं दोषवदित्येके कर्म
प्राहुर्मनीषिणः ॥ यज्ञदानतपःकर्म न त्याज्यं कार्यमेव
च ॥३॥ निश्चयं शृणु मे तत्र त्यागे भरतसत्तम ॥ त्यागो
हि पुरुषव्याघ्र त्रिविधः संप्रकीर्त्तितः ॥४॥ यज्ञदानत- ॥९३॥

पःकर्म न त्याज्यं कार्यमेव तत् ॥ यज्ञो दानं तपश्चैव पाव-
नानि मनीषिणाम् ॥५॥ एतान्यपि तु कर्माणि संगं त्य-
क्त्वा फलानि च ॥ कर्त्तव्यानीति मे पार्थ निश्चितं मतमुत्त-
मम् ॥६॥ नियतस्य तु संन्यासः कर्मणो नोपपद्यते ॥
मोहात्तस्य परित्यागस्तामसः परिकीर्त्तितः ॥७॥ दुःखमि-
त्येव यत्कर्म कायक्लेशभयात्त्यजेत् ॥ स कृत्वा राजसं

॥भ०गी॥
॥८०॥

त्यागं नैव त्यागफलं लभेत्॥ ८॥ कार्यमित्येव यत्कर्म नि
यतं क्रियतेर्जुन॥ संगं त्यक्त्वा फलं चैव स त्यागः सात्त्वि
को मतः॥ ९॥ न द्वेष्ट्यकुशलं कर्म कुशले नानुषज्जते
॥ त्यागी सत्वसमाविष्टो मेधावी छिन्नसंशयः॥ १०॥ न
हि देहभृता शक्यं त्यक्तुं कर्माण्यशेषतः॥ यस्तु कर्मफ
लत्यागी स त्यागीत्यभिधीयते॥ ११॥ अनिष्टमिष्टंमि ॥८०॥

श्रं च त्रिविधं कर्मणः फलं॥ भवत्यत्यागिनां प्रेत्य न तु संन्या
सिनां क्वचित्॥ १२॥ पंचैतानि महाबाहो कारणानि निबोध मे
॥ सांख्ये कृतांते प्रोक्तानि सिद्धये सर्वकर्मणां॥ १३॥ अधिष्ठा
नं तथा कर्ता करणं च पृथग्विधं॥ विविधाश्च पृथक्चेष्टा दै
वं चैवात्र पंचमं॥ १४॥ शरीरवाङ्मनोभिर्यत्कर्म प्रारभते
नरः॥ न्याय्यं वा विपरीतं वा पंचैते तस्य हेतवः॥ १५॥ तत्रैवं

॥भ.गी॥ सत्तिकर्त्तारमात्मानं केवलंतु यः॥ पश्यत्यकृतबुद्धित्वान्न स
॥९५॥ पश्यतिदुर्मतिः॥१६॥ यस्यनाहंकृतो भावो बुद्धिर्यस्यन लिप्य
ते॥ हत्वापि सइमांल्लोकान्नहंतिननिबध्यते॥१७॥ ज्ञानंज्ञे
यंपरिज्ञातात्रिविधाकर्मचोदना॥ करणंकर्मकर्त्तेतित्रिवि
धःकर्मसंग्रहः॥१८॥ ज्ञानंकर्मचकर्त्ताचत्रिधैवगुणभेदतः॥
॥प्रोच्यतेगुणसंख्याने यथावच्छृणुतान्यपि॥१९॥ सर्वभू ॥९५॥

तेषुयेनैकं भावमव्ययमीक्षते॥ अविभक्तंविभक्तेषु तज्ज्ञानं
विद्धिसात्विकं॥२०॥ पृथक्त्वेनतुयज्ज्ञानंनानाभावान्पृथग्वि
धान्॥ वेत्तिसर्वेषुभूतेषु तज्ज्ञानंविद्धिराजसं॥२१॥ यत्तुकृ
त्स्नवदेकस्मिन्कार्येसक्तमहैतुकं॥ अतत्वार्थवदल्पंचतत्ता
मससमुदाहृतं॥२२॥ नियतंसंगरहितमरागद्वेषतःकृतं॥
॥अफलप्रेप्सुनाकर्मयत्तत्सात्विकमुच्यते॥२३॥ यत्तुकामे

॥भ०गी०॥ प्सुनाकर्म साहंकारेणवापुनः॥ क्रियते बहुलायासं तद्राजस
॥९५॥ मुदाहृतं॥२४॥ अनुबंधंक्षयंहिंसामनपेक्ष्यं च पौरुषम्॥ मो
हादारभ्यते कर्म यत्तत्तामसमुच्यते॥२५॥ मुक्तसंगोनहंवादि
धृत्युत्साहसमन्वितः॥ सिद्ध्यसिद्ध्योर्निर्विकारः कर्त्ता सात्विक
उच्यते॥२६॥ रागीकर्मफलप्रेप्सुर्लुब्धोहिंसात्मकोऽशुचिः॥
हर्षशोकान्वितः कर्त्ता राजसः परिकीर्त्तितः॥२७॥ अयुक्तः प्राकृ ॥९५॥

तः स्तब्धः शठोनैष्कृतिकोलसः॥ विषादीदीर्घसूत्री च कर्त्ता ता
मस उच्यते॥२८॥ बुद्धेर्भेदं धृतेश्चैव गुणतस्त्रिविधं शृणु
॥ प्रोच्यमानमशेषेण पृथक्त्वेन धनंजय॥२९॥ प्रवृत्तिंचनि
वृत्तिं च कार्याकार्ये भयाभये॥ बंधं मोक्षं च या वेत्ति बुद्धिः सा
पार्थ सात्विकी॥३०॥ यया धर्ममधर्मं च कार्यं चाकार्यमेव च॥ अ
यथावत्प्रजानाति बुद्धिः सा पार्थ राजसी॥३१॥ अधर्मं धर्म

॥भ॰गी॰॥ मितियामन्यते तमसावृता॥ सर्वार्थान्विपरीतांश्च बुद्धिः सा
॥८७॥ पार्थ तामसी॥३२॥ ध्रुत्या यया धारयते मनःप्राणेंद्रियक्रिया
॥ योगेनाव्यभिचारिण्या ध्रुतिः सा पार्थ सात्विकी॥३३॥ यया तु
धर्मकामार्थान्ध्रुत्या धारयतेर्जुन॥ प्रसंगेन फलाकांक्षी ध्रु
तिः सा पार्थ राजसी॥३४॥ यया स्वप्नं भयं शोकं विषादं मदमे
वच॥ न विमुंचति दुर्मेधा ध्रुतिः सा पार्थ तामसी॥३५॥ सु ॥८७॥

खं त्विदानीं त्रिविधं श्रृणु मे भरतर्षभ॥ अभ्यासाद्रमते यत्र दुःखांतं च
निगच्छति॥३६॥ यत्तदग्रे विषमिव परिणामेमृतोपमं॥ तत्सु
खं सात्विकं प्रोक्तमात्मबुद्धिप्रसादजं॥३७॥ विषयेंद्रियसंयोगाद्य
त्तदग्रे॥मृतोपमं॥ परिणामे विषमिव तत्सुखं राजसं स्मृतं॥
३८॥ यदग्रे चानुबंधे च सुखं मोहनमात्मनः॥ निद्रालस्यप्रमा
दोत्थं तत्तामसमुदाहृतं॥३९॥ न तदस्ति पृथिव्यां वा दिवि देवे

पुवा पुनः॥ सत्वं प्रकृतिजैर्मुक्तं यदेभिः स्यात्रिभिर्गुणैः॥ ४०॥ ब्राह्म
णक्षत्रियविशां शूद्राणां च परंतप॥ कर्माणि प्रविभक्तानि स्वभा
वप्रभवैर्गुणैः॥ ४१॥ शमो दमस्तपः शौचं क्षांतिरार्जवमेव च॥
ज्ञानं विज्ञानमास्तिक्यं ब्रह्मकर्मस्वभावजं॥ ४२॥ शौर्यं तेजो धृति
र्दाक्ष्यं युद्धे चाप्यपलायनं॥ दानमीश्वरभावश्च क्षात्रं कर्मस्वभाव
जं॥ ४३॥ कृषिगोरक्ष्यवाणिज्यं वैश्यकर्मस्वभावजं॥ परिचर्यात्म

कं कर्म शूद्रस्यापि स्वभावजं॥ ४४॥ स्वे स्वे कर्मण्यभिरतः संसिद्धिं ल
भते नरः॥ स्वकर्मनिरतः सिद्धिं यथा विंदति तच्छृणु॥ ४५॥ यतः प्र
वृत्तिर्भूतानां येन सर्वमिदं ततं॥ स्वकर्मणा तमभ्यर्च्य सिद्धिं विंद
ति मानवः॥ ४६॥ श्रेयान्स्वधर्मो विगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितात्
॥ स्वभावनियतं कर्म कुर्वन्नाप्नोति किल्बिषं॥ ४७॥ सहजं कर्म
कौंतेय सदोषमपि न त्यजेत॥ सर्वारंभा हि दोषेण धूमेना

॥भ॰गी॥ ग्निरिवावृताः॥ ४८॥ असक्तबुद्धिः सर्वत्र जितात्मा विगतस्पृहः॥
॥९९॥ नैष्कर्म्यसिद्धिं परमां संन्यासेनाधिगच्छति॥ ४९॥ सिद्धिं प्राप्तो यथा ब्र
ह्म तथाप्नोति निबोध मे॥ समासेनैव कौंतेय निष्ठा ज्ञानस्य या प
रा॥ ५०॥ बुद्ध्या विशुद्धया युक्तो धृत्यात्मानं नियम्य च॥ शब्दादी
न्विषयांस्त्यक्त्वा रागद्वेषौ व्युदस्य च॥ ५१॥ विविक्तसेवी लघ्वा
शी यतवाक्कायमानसः॥ ध्यानयोगपरो नित्यं वैराग्यं समुपाश्रि ॥९९॥

तः॥ ५२॥ अहंकारं बलं दर्पं कामं क्रोधं परिग्रहं॥ विमुच्य निर्ममः
शांतो ब्रह्मभूयाय कल्पते॥ ५३॥ ब्रह्मभूतः प्रसन्नात्मा न शोच
ति न कांक्षति॥ समः सर्वेषु भूतेषु मद्भक्तिं लभते परां॥ ५४॥
भक्त्या मामभिजानाति यावान्यश्चास्मि तत्त्वतः॥ ततो मां तत्त्वतो
ज्ञात्वा विशते तदनंतरं॥ ५५॥ सर्वकर्माण्यपि सदा कुर्वाणो म
द्व्यपाश्रयः॥ मत्प्रसादादवाप्नोति शाश्वतं पदमव्ययं॥ ५६॥ चे

भ॰गी॰ तसा सर्वकर्माणि मयि संन्यस्य मत्परः॥ बुद्धियोगमुपाश्रित्य म
१०० च्चित्तः सततं भव॥५७॥ मच्चित्तः सर्वदुर्गाणि मत्प्रसादात्तरिष्य
सि॥ अथ चेत्त्वमहंकारान्न श्रोष्यसि विनंक्ष्यसि॥५८॥ यदहंका
रमाश्रित्य न योत्स्य इति मन्यसे॥ मिथ्यैष व्यवसायस्ते प्रकृति
स्त्वां नियोक्ष्यति॥५९॥ स्वभावजेन कौंतेय निबद्धः स्वेन कर्मणा
॥ कर्तुं नेच्छसि यन्मोहात्करिष्यस्यवशोपि तत्॥६०॥ ईश्वरः स ॥१००॥

र्वभूतानां हृद्देशेर्जुन तिष्ठति॥ भ्रामयन्सर्वभूतानि यंत्रारूढा
नि मायया॥६१॥ तमेव शरणं गच्छ सर्वभावेन भारत॥ तत्प्रसा
दात्परां शांतिं स्थानं प्राप्स्यसि शाश्वतं॥६२॥ इति ते ज्ञानमाख्या
तं गुह्याद्गुह्यतरं मया॥ विमृश्यैतदशेषेण यथेच्छसि तथा क
रु॥६३॥ सर्वगुह्यतमं भूयः शृणु मे परमं वचः॥ इष्टोसि मे दृ
ढमिति ततो वक्ष्यामि ते हितं॥६४॥ मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी॥

॥भ०गी॥

॥१०१॥ ज्जी मां नमस्कुरु॥ मामेवैष्यसि सत्यं ते प्रतिजाने प्रियोसि मे॥६५॥
सर्वधर्मान्परित्यज्य मामेकं शरणं व्रज॥ अहं त्वां सर्वपापेभ्यो मो
क्षयिष्यामि मा शुचः॥६६॥ इदं ते नातपस्काय नाभक्ताय कदा
चन॥ न चाशुश्रूषवे वाच्यं न च मां योभ्यसूयति॥६७॥ य इ
दं परमं गुह्यं मद्भक्तेष्वभिधास्यति॥ भक्तिं मयि परां कृत्वा मा
मेवैष्यत्यसंशयः॥६८॥ न च तस्मान्मनुष्येषु कश्चिन्मे प्रिय ॥१०१॥

कृत्तमः॥ भविता न च मे तस्मादन्यः प्रियतरो भुवि॥६९॥ अध्ये
ष्यते च य इमं धर्म्यं संवादमावयोः॥ ज्ञानयज्ञेन तेनाहमिष्टः
स्यामिति मे मतिः॥७०॥ श्रद्धावाननसूयश्च शृणुयादपि यो न
रः॥ सोपि मुक्तः शुभांल्लोकान्प्राप्नुयात्पुण्यकर्मणां॥७१॥ कच्चि
देतच्छ्रुतं पार्थ त्वयैकाग्रेण चेतसा॥ कच्चिदज्ञानसंमोहः प्र
नष्टस्ते धनंजय॥७२॥ अर्जुन उवाच॥ नष्टो मोहः स्मृति

॥भ.गी॥ र्लब्धा त्वत्प्रसादान्मयाच्युत ॥ स्थितोस्मि गतसंदेहः करिष्ये वचनं
॥१०१॥ तव ॥७३॥ संजय उवाच ॥ इत्यहं वासुदेवस्य पार्थस्य च महात्म
नः ॥ संवादमिममश्रौषमद्भुतं रोमहर्षणं ॥७४॥ व्यासप्रसादा
च्छ्रुतवानेतद्गुह्यमहं परं ॥ योगं योगेश्वरात्कृष्णात्साक्षात्क
थयतः स्वयं ॥७५॥ राजन्संस्मृत्य संस्मृत्य संवादमिममद्भुतं ॥
केशवार्जुनयोः पुण्यं हृष्यामि च मुहुर्मुहुः ॥७६॥ तच्च संस्मृत्य स ॥१

गी॥ संस्मृत्य रूपमत्यद्भुतं हरेः ॥ विस्मयो मे महान्राजन्हृष्यामि च
१०३॥ पुनः पुनः ॥७७॥ यत्र योगेश्वरः कृष्णो यत्र पार्थो धनुर्धरः ॥ तत्र
श्रीर्विजयो भूतिर्ध्रुवा नीतिर्मतिर्मम ॥७८॥ इति श्रीमन्महा
भारते शतसाहस्र्यां संहितायां वैयासिक्यां भीष्मपर्वणि ॐ तत्स
दिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे मोक्षसंन्यासयोगो नामाष्टादशोध्यायः ॥१८ ॥१०३